

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบการเรียนการสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เพื่อส่งเสริมความตระหนักในการรับใช้สังคม ทักษะการแก้ปัญหาและ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น มีแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ความตระหนักในการรับใช้สังคม
2. ทักษะการแก้ปัญหา
3. การออกแบบการเรียนการสอน
4. การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความตระหนักในการรับใช้สังคม

ความหมายของคำว่าความตระหนัก หรือ จิตสำนึก (Awareness / Consciousness) ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายประการ ดังนี้

ในพจนานุกรมจิตวิทยาฉบับสมบูรณ์ (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 92) ให้ความหมาย ความตระหนักว่า “หมายถึง การรู้ ความมีสติ ประสบการณ์ทางวัตถุหรือทางความคิดอย่างหนึ่ง ส่วนคำจิตสำนึก หมายถึง สติ การรู้ตัว การรู้ถึงความเป็นไปทุกอย่างของตน”

ในพจนานุกรมทางการศึกษา ที่ กู๊ด (Good, 1973 : 54) เป็นบรรณาธิการ ได้ให้ความหมาย ความตระหนักว่า “เป็นการกระทำที่รู้ตัว หรือแสดงออกอย่างรู้ตัว ซึ่งมีความหมายเดียวกับจิตสำนึก” และอธิบายความหมาย จิตสำนึกว่า “จิตสำนึก คือ พฤติกรรมที่แสดงถึง การเกิดการรับรู้ของบุคคลหรือการที่บุคคลแสดงความรู้สึกรับผิชอบต่อปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น” (Good, 1973 : 129)

อีเซนค์ และอาร์โนลด์ (Eysench, H.T. & Arnold, W. ,1972 : 210) ได้อธิบายจิตสำนึก ในแง่จิตวิทยาว่า “จิตสำนึกเป็นความสัมพันธ์ของความตระหนักและเจตคติ จิตสำนึกเป็นภาวะของจิตใจซึ่งไม่อาจแยกเป็นความรู้สึกหรือความคิดแต่เพียงอย่างเดียวโดยเด็ดขาด”

จากพจนานุกรมของอ็อกฟอร์ด(Oxford Dictionary,1985) ให้ความหมายความตระหนักว่า “สถานภาพของการรู้ตัว การมีสติ การรับรู้ข่าวสาร ส่วนความหมายของคำว่า จิตสำนึก คือ สถานภาพของการรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ” และจากพจนานุกรมของเว็บสเตอร์ (Webster's dictionary,1984) ให้ความหมายคำว่า “ความตระหนักคือ การมีความรู้ในสิ่งนั้นๆ หรือแสดงถึงการรับรู้ หรือความรู้นั้นๆ”

คาฟฟิกา (Kafka, 1978 : 212) ให้ความหมายของจิตสำนึกว่า “จิตสำนึกเป็น สภาวะตื่นตัวของจิตใจต่อเหตุการณ์ หรือสถานการณ์ใด ปัจจัยที่ทำให้บุคคลเกิดจิตสำนึกขึ้น คือ ประสบการณ์หรือสภาพการณ์แวดล้อมรอบตัวบุคคล”

ฟาร์ทิง (Farthing, 1992:6) ให้คำนิยามว่า “จิตสำนึกคือ สภาพความนึกคิด ของบุคคลในปัจจุบัน ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งภายในตนเอง และภายนอกตนเอง”

นัทซาวอลัส (Natsaolas อ้างอิงใน Wallace and Fisher, 1991:4) ให้คำนิยามว่า “จิตสำนึกเป็นการตระหนักรู้โดยตรง และเป็นสภาวะของจิตที่เป็นเงื่อนไขหรือข้อผูกมัดของ ความคิด ความรู้สึก และความตั้งใจทุกอย่าง”

วอลเลส และฟิสเซอร์ (Wallace and Fisher, 1991: 5) ให้ความหมายจิตสำนึก ว่า “เป็นกระบวนการจัดการสารสนเทศที่ขึ้นอยู่กับขั้นตอนของการตระหนักรู้”

ทาร์ท (Tart อ้างอิงใน Wallace and Fisher, 1991:7) นำเสนอทฤษฎีจิตสำนึก โดยที่เขาเห็นว่า จิตสำนึก คือ โครงสร้างหรือสิ่งที่ต้องการการเรียนรู้หรือประสบการณ์ ไม่ สามารถมีได้โดยอัตโนมัติหรือมอบให้ โครงสร้างนี้ประกอบด้วยความคิดรวบยอดต่างๆ สิ่งที่เขา ระบุคือ 1)การใส่ใจ/การตระหนักรู้ 2)โครงสร้าง 3)ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับการใส่ใจ/ การตระหนักรู้ 4) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง กับโครงสร้าง

จึงสรุปได้ว่า ความตระหนักเป็นความรู้สึกที่แสดงถึงการรับรู้ ความเข้าใจ การ คิดได้และแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความมุ่งมั่น และความต้องการแก้ไขเมื่อเผชิญกับ สถานการณ์ด้านใดด้านหนึ่ง

จากการศึกษาความหมายของความตระหนักดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า ความ ตระหนักประกอบไปด้วย สภาวะความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อประสบการณ์หรือ สภาวะการณ์แวดล้อมที่มากกระทบต่อบุคคลนั้นๆ ในส่วนของสภาวะความรู้ ความรู้สึก ซึ่งเป็น แสดงออกด้านจิตใจด้วยการประเมินค่าตามการรับรู้ที่บุคคลหนึ่งจะมีต่อเรื่องราวต่างๆ นั้นได้ มากน้อยเพียงใด

แครททวอล และคณะ (Krathwohl et al., 1964 : 486-490) กล่าวถึงการรับรู้ว่าเป็น ส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างเจตคติ อันเป็นคุณลักษณะด้านความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก ของความตระหนักตามลำดับขั้นตอน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. การรับ (Receiving or attending) เป็นการรับรู้ต่อสิ่งเร้า เป็นสภาพ จิตใจขั้นแรกโดยมีส่วนประกอบย่อยเกิดต่อเนื่องกัน มีสามส่วนย่อยคือ

1.1 ความตระหนัก เป็นการรับรู้ธรรมดา ไม่แสดงปฏิกิริยาโต้ตอบ เป็นการที่ถูกคิดขึ้นได้ เป็นความรู้สึกที่เกิดในสภาวะจิตใจ แต่ไม่ได้แสดงว่าคนนั้นจำได้

1.2 ความยินดีหรือเต็มใจที่จะรับ ในขั้นนี้ บุคคลนั้นเกิดความพึงพอใจที่จะรับสิ่งที่มากระตุ้นความรู้สึกไว้ เช่นการให้ความสนใจขณะที่ผู้อื่นกำลังพูด

1.3 การเลือกรับ หรือการเลือกให้ความสนใจ เป็นความพอใจหรือรับรู้ในลักษณะที่มีการประเมินสภาวะจิตใจ เมื่อมีสิ่งเร้าเกิดขึ้น บุคคลนั้นจะเลือกรับหรือสนใจ เฉพาะสิ่งที่เขาพอใจ ขณะเดียวกันจะมีแนวโน้มที่จะไม่ให้ความสนใจสิ่งเร้า หรือสถานการณ์ที่เขาไม่ชอบ

2. การตอบสนอง (Responding) เป็นขั้นเกิดความรู้สึก ต่อสถานการณ์ที่มากกระตุ้น รู้สึกผูกมัดที่จะมีปฏิริยาตอบสนองบางอย่าง โดยมีส่วนประกอบย่อยสามส่วนคือ

2.1 การยินยอมในการตอบสนอง หมายถึง การยินยอม หรือปฏิบัติตาม เช่น การเชื่อฟังกฎเกณฑ์การเล่นต่างๆ

2.2 ความเต็มใจที่จะตอบสนอง หมายถึง บุคคลเกิดความรู้สึกผูกมัดที่จะทำปฏิริยาบางอย่าง ด้วยความเต็มใจของตนเอง

2.3 ความพอใจในการตอบสนอง หมายถึง เมื่อได้ทำบางอย่างไปแล้ว บุคคลนั้นรู้สึกพอใจ เช่น เกิดความพอใจที่ได้พูดคุยกับบุคคลอื่น

3. การให้ค่า (Valuing) เป็นขั้นของการเกิดสำนึกในคุณค่า ซึ่งชอบว่าสิ่งนั้นหรือสถานการณ์นั้นมีคุณค่าต่อบุคคลนั้นๆ มีพฤติกรรมย่อยสามอย่างคือ

3.1 การยอมรับคุณค่า หมายถึง ยอมรับว่าสิ่งหรือภาวะการณ่นั้นๆ เป็นสิ่งมีคุณค่า เป็นการลงความเห็นจากความคิดที่ได้ประเมินแล้วว่าดี ไม่ดี

3.2 การนิยมชมชอบคุณค่า หมายถึง ความชอบในค่านิยมนั้น คิดว่าจะต้องทำตามคุณค่าที่มี ต่อสิ่งต่างๆให้ได้

3.3 การผูกมัด หมายถึง การยึดถือในคุณค่านั้น โดยมีการพัฒนาตนเองและพยายามชักชวนคนอื่นให้ยอมรับและปฏิบัติเช่นกัน

4. การจัดระบบ (Organization) เป็นขั้นของการจัดระบบคุณค่า โดยการจัดลำดับคุณค่าของสิ่งเร้าเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป โดยที่สามารถสร้างความคิดรวบยอด วางระบบความสัมพันธ์ของคุณค่าต่างๆได้ มีส่วนประกอบสองส่วนคือ

4.1 การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม หมายถึง บุคคลนั้นสามารถมองเห็นว่าสิ่งที่เขาให้ค่าใหม่นี้ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับค่านิยมที่มีอยู่เดิม อาจจะออกมาในลักษณะนามธรรม หรือสัญลักษณ์ก็ได้

4.2 การจัดระบบค่านิยม หมายถึง ขั้นนี้บุคคลจะเอาค่านิยมที่เขา มีอยู่มาจัดระบบ หรือเรียงลำดับโดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของค่านิยมเหล่านั้น แสดงออกเป็นพฤติกรรม เช่น การวางแผนในเรื่องการใช้เวลาเรียนและเวลาพักผ่อน

5. การแสดงคุณลักษณะตามค่านิยมที่นับถือ (Characterization by a value or value complex) หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับคุณค่า หรือการสร้างบุคลิกภาพ เป็นการคิดนอกเหนือไปจากสิ่งต่างๆที่ตนได้ประเมิน ส่วนประกอบขั้นนี้คือ

5.1 การวางหลักทั่วไป ชั้นนี้แสดงให้เห็นถึงความพร้อมที่จะปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวทางของการปฏิบัติบางอย่าง หลักทั่วไปนี้จะเป็นรากฐานของบุคคล ในการที่จะแก้ไขหรือควบคุมปัญหาต่างๆในสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้นๆ

5.2 การแสดงลักษณะ เป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้การแสดงลักษณะนี้ เป็นสิ่งที่ค่อนข้างถาวร สืบเนื่องมาจากค่านิยมที่บุคคลผู้นั้นยึดมั่นอยู่

ดังนั้น การเกิดความตระหนัก หรือความสำนึก จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องมีการรับรู้ มีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งนั้นว่าเป็นอะไรมีความสำคัญอย่างไร เพื่อที่จะตัดสินใจให้คุณค่าต่อสิ่งนั้น จนกระทั่งยอมรับและนำมาจัดระบบภายในตนเอง และสุดท้ายแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่ ยืนยันถึงสิ่งที่ตนเองเห็นว่ามีค่าและยอมรับมาปฏิบัติในตนเอง

จากรายงานเรื่องการสร้างจิตสำนึกให้มีความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชนของ บัณฑิต จุลาสัย (2528 : 15-18) ระบุว่า การสร้างสำนึกที่ดีและถูกต้อง ต้องอาศัยจากการรับรู้ของแต่ละบุคคล เมื่อเกิดการรับรู้แล้ว จะช่วยสร้างสำนึกภายหลัง ซึ่งการรับรู้ของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับอิทธิพล 3 ประการคือ

1. ประสบการณ์ การรับรู้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน การรับรู้เรื่องราวใด ขึ้นอยู่กับความเกี่ยวข้องในเหตุการณ์นั้น ประสบการณ์ที่พบเห็นจะมีผลกระทบโดยตรง
2. ความใส่ใจและคุณค่าของเรื่องที่รับรู้ เป็นประเด็นสำคัญในการทำให้การรับรู้เรื่องราวต่างๆ เพราะการใส่ใจและการให้คุณค่าจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
3. ลักษณะและรูปแบบการรับรู้เรื่องต่างๆ การรับรู้ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลที่รับรู้แล้ว ยังขึ้นกับสิ่งหรือเรื่องที่รับรู้ว่ามีลักษณะอย่างไร รวมถึงรูปแบบหรือวิธีการต่างๆ ในการรับรู้ การสร้าง สำนึกที่ดี ต้องอาศัยการรับรู้บ่อยครั้ง ซึ่งต้องการระยะเวลาและรูปแบบที่เหมาะสม

ส่วนความหมายของคำว่า การรับใช้สังคม หรือ การบำเพ็ญประโยชน์กับสังคม (Social service) หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น หรือเป็นงานที่ทำเพื่อผู้อื่นที่มีความต้องการจำเป็น หรือเป็นกิจกรรม (Oxford Dictionary, 1985 & BBC's Dictionary, 1993) สำหรับการรับใช้สังคมที่ใช้ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การลงมือกระทำบางสิ่งบางอย่าง ที่เกิดประโยชน์ต่อสังคมหรือชุมชน ตามความต้องการของชุมชนหรือสังคมนั้นๆ

เมื่อประมวลความหมายทั้งในเชิงจิตวิทยา และเชิงสังคมศาสตร์ และแนวคิดเกี่ยวกับการรับใช้สังคม ในงานวิจัยนี้ จึงใช้คำว่าความตระหนักในการรับใช้สังคม โดยหมายถึง สภาวะที่บุคคลมีความรู้ ความรู้สึกทางจิตใจ และพฤติกรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดการรับใช้สังคม โดยมองเห็นว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่เป็นสมาชิกอยู่ เห็นคุณค่าและ

ศักยภาพของชุมชน และใส่ใจต่อปัญหา และลงมือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อร่วมรับผิดชอบต่อชุมชน หรือสังคมนั้นๆ

ดริสคอลล์และคณะ (Driscoll et al., 1998) ทำการวัดผลกระทบที่เกิดขึ้นกับนักเรียนผู้เข้าร่วมโครงการการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ใช้ตัวชี้วัดการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ดังนี้

1. ความตระหนักถึงชุมชน

ความรู้ในเรื่องประวัติ ความเข้มแข็ง ปัญหาและความหมายของชุมชน

2. ความเกี่ยวข้องกับชุมชน

2.1 คุณภาพของความเกี่ยวข้อง เช่น การเกี่ยวข้องโดยตรงกับชุมชน การส่งเสริมสนับสนุน

2.2 ปริมาณของความเกี่ยวข้อง เช่น ระยะเวลา ความต่อเนื่องของกิจกรรม

2.3 ทักษะคิดต่อการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง

3. ความผูกพันที่จะทำการรับใช้สังคม

3.1 ความตั้งใจที่จะอุทิศตนในเมื่อมีโอกาส

3.2 การวางแผนสำหรับการรับใช้สังคมในอนาคต

กรมวิชาการ (กรมวิชาการ, 2542) ระบุลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นไว้ดังนี้

1. พฤติกรรมช่วยเหลือผู้อื่น โดยมีองค์ประกอบย่อยดังนี้

1.1 ช่วยเหลือแนะนำสิ่งที่ถูกที่ควรแก่ผู้อื่น

1.2 ร่วมมือกับผู้อื่นในการพัฒนาสังคม

1.3 อำนวยความสะดวกให้กับผู้อื่น

1.4 แบ่งปันสิ่งของให้กับผู้อื่น

2. พฤติกรรมเสียสละต่อสังคม มีองค์ประกอบย่อย ดังนี้

2.1 สละกำลังกาย กำลังทรัพย์ และเวลาช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม

2.2 เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และรู้จักเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ

กว่าผู้รับ

2.3 สละประโยชน์ที่ตนพึงได้รับ เพื่อแลกกับประโยชน์ของคนหมู่มาก

ใหญ่หรือคนที่อ่อนแอกว่า

2.4 ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

3. พฤติกรรมมุ่งมั่นพัฒนาสังคม มีองค์ประกอบย่อย ดังนี้

3.1 สนใจในปัญหาและการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งเสนอความคิดเห็นที่จะพัฒนาสังคม

เห็นที่จะพัฒนาสังคม

3.2 ตั้งใจที่จะทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

3.3 ตั้งใจทำงานของส่วนรวมจนสำเร็จ

3.4 ริเริ่มสิ่งใหม่ๆ เพื่อพัฒนาสังคมจนสำเร็จ

จากรายงานการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์องค์ประกอบของความรับผิดชอบของ นิสิตปริญญาตรี สาขาสังคมศาสตร์ ตามการรับรู้ของนิสิตและอาจารย์ ของ กมลรัตน์ ทวีชาติ วิทยากุล (2531) พบว่า ลักษณะหรือพฤติกรรมที่แสดงถึงความรับผิดชอบต่อการพัฒนาสังคม ตามการรับรู้ของนิสิตและอาจารย์ ที่มีความเที่ยงสูง และเป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความ ตระหนักในการรับใช้สังคม มีดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาสังคม
2. แนะนำให้ประชาชนปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
3. ให้ความช่วยเหลือแก่ทางราชการในการพัฒนาสังคม
4. ชักชวนให้ผู้อื่นเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาสังคม
5. มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมือง
6. ติดตามความเคลื่อนไหวของสังคม
7. ยอมเสียสละเวลาส่วนหนึ่งเพื่อทำประโยชน์ให้แก่สังคม
8. เข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องกับสังคม
9. ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
10. ช่วยบำรุงรักษาสาธารณสมบัติ

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดของ แครลโวลและคณะ ซึ่ง ประกอบด้วย การรับรู้ การตอบสนอง การให้คุณค่า และการจัดระบบ เป็นแนวทางในการสร้าง แบบวัดความตระหนักในการรับใช้สังคม ในด้านความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก และความมุ่งมั่นที่จะรับใช้สังคม ส่วนพฤติกรรมการรับใช้สังคมที่แสดงออกใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการใช้แบบบันทึกพฤติกรรมที่สร้างขึ้น

ทักษะการแก้ปัญหา

ในการพัฒนาแบบการเรียนการสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม นั้นมีการพัฒนาทักษะอีกประการหนึ่งซึ่งสำคัญมากสำหรับนักเรียนในปัจจุบันนั่นคือ ทักษะการแก้ปัญหา โดยทั่วไปปัญหาจะมีองค์ประกอบ 4 ส่วน คือ สภาพเริ่มต้นของปัญหา เป้าหมาย เพื่อต้องการบรรลุความสำเร็จ วิธีการนำไปสู่เป้าหมาย และข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในการแก้ปัญหา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของปัญหาคือ ข้อสงสัย คำถาม ข้อที่ต้องพิจารณา หรือสรุปได้ว่า ปัญหา คือสิ่งที่ซับซ้อนยุ่งยาก เป็นอุปสรรคที่ยังหาคำตอบไม่ได้ และการที่จะได้คำตอบมานั้นต้องใช้กระบวนการที่เหมาะสม

กูด (Good, 1973: 518) ให้ความหมายการแก้ปัญหาว่า

การแก้ปัญหา คือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ การแก้ปัญหาคือ แบบแผนหรือวิธีดำเนินการซึ่งอยู่ในสภาวะที่มีความลำบากยุ่งยาก หรืออยู่ในสภาวะที่พยายามตรวจสอบข้อมูลที่หามาได้ที่มีความเกี่ยวข้องกับปัญหา มีการตั้งสมมติฐานและมีการตรวจสอบสมมติฐานภายใต้การควบคุม มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการทดลองเพื่อหาความสัมพันธ์และเพื่อทดสอบสมมติฐานนั้นว่าเป็นจริงหรือไม่

ดังนั้น การแก้ปัญหา หมายถึง กระบวนการที่บุคคล แสวงหาทางในการขจัดอุปสรรคข้อขัดข้องที่เกิดขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของบุคคลนั้น หรือหมายถึง การกระทำที่มีจุดมุ่งหมายเป็นการเลือกเอาวิธีหรือกระบวนการที่เหมาะสม เพื่อนำไปสู่จุดที่มุ่งหมายที่ต้องการนั้น ซึ่งเป็นการรวบรวมเอาประสบการณ์เดิมจากการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม มาใช้เพื่อบรรลุจุดหมายที่ต้องการ

สเตอร์นเบิร์ก และเดวิดสัน (Sternberg and Davidson อ้างอิงใน Alkin, 1992) ได้จำแนกปัญหาตามองค์ประกอบของปัญหาไว้ 2 ประเภท คือ

1. ปัญหาที่คลุมเครือ (Ill-defined problem) ซึ่งหมายถึง ปัญหาที่ไม่ชัดเจนขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง หรือ มีแต่ไม่ชัดเจน คำตอบของปัญหาประเภทนี้มีหลายคำตอบและไม่มีคำตอบที่ถูกต้องมีแต่คำตอบที่ดีที่สุดเท่านั้น
2. ปัญหาที่ชัดเจน (Well-defined problem) หมายถึงปัญหาที่มีองค์ประกอบชัดเจน ครบถ้วน และมีคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว

กระบวนการแก้ปัญหานั้น มีความแตกต่างกันในวิธีการต่างๆ กระบวนการแก้ปัญหา มีผู้ทำการศึกษาไว้มากมาย ดังตัวอย่างดังนี้

กมลรัตน์ หล้าสงฆ์ (2528:260-261) ระบุวิธีการแก้ปัญหาไว้ 4 วิธี คือ

1. การแก้ปัญหาโดยใช้พฤติกรรมแบบเดียว โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงการแก้ปัญหาแบบนี้มักใช้ในสัตว์ชั้นต่ำ เมื่อประสบปัญหาจะไม่มี การไตร่ตรองหาเหตุผล ไม่มีการพิจารณาสิ่งแวดล้อม เป็นการจำและเลียนแบบพฤติกรรมเดิมที่เคยแก้ปัญหาได้
2. การแก้ปัญหาแบบลองถูกลองผิด เป็นวิธีการที่ทั้งมนุษย์และสัตว์ใช้แก้ปัญหาได้ ใช้กับปัญหาที่ยุ่งยากซับซ้อน มักใช้เมื่อผู้เผชิญปัญหามองไม่เห็นแนวทางหรือไม่อาจคิดวิธีการแก้ปัญหาได้ ต้องใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยวิธีเดาสุ่มหลายอย่างเพื่อหาวิธีการที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหา
3. การแก้ปัญหาโดยการเปลี่ยนแปลงทางความคิด เป็นพฤติกรรมภายในที่ยากแก่การสังเกต โดยอาศัยกระบวนการทางปัญญา ซึ่งอาจเริ่มด้วยการรับรู้ภาพ

รวมทั้งหมดของปัญหา พิจารณาความสำคัญของปัญหาแล้วเกิดมองเห็นลู่ทาง หรือช่องทางที่จะแก้ปัญหาอย่างกระฉ่างแจ่ง

4. การแก้ปัญหาโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยอาศัยองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

- 4.1 ระดับเชาวน์ปัญญา โดยต้องมีระดับเชาวน์ปัญญาอย่างน้อยระดับปกติขึ้นไป
- 4.2 การคิดแบบมีเหตุผล โดยรู้จักไตร่ตรองสภาพต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่าอะไร เป็นเหตุเป็นผล และทำให้เกิดผลอะไรบ้าง
- 4.3 ประสบการณ์เดิม ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม
- 4.4 เวลาในการแก้ปัญหา การแก้ปัญหานี้ต้องอาศัยเวลาเพื่อไตร่ตรอง หาเหตุผล ตั้งสมมติฐาน และทดสอบก่อนนำไปใช้ในการแก้ปัญหาจริงๆ

กิลฟอร์ด (Guilford, 1971:130) กล่าวว่า กระบวนการแก้ปัญหามี 5 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ หมายถึงขั้นในการตั้งปัญหาหรือค้นหาคำว่าปัญหานั้นคืออะไร
2. ขั้นวิเคราะห์ปัญหา หมายถึงการพิจารณาหาสาเหตุที่สำคัญของปัญหา หรือสิ่งใดไม่ใช่สาเหตุสำคัญของปัญหา
3. ขั้นเสนอแนวทางแก้ปัญหา หมายถึงการหาวิธีการแก้ปัญหาให้ตรงสาเหตุ โดยหาวิธีการที่เหมาะสมกับสาเหตุของปัญหานั้นๆ มาแก้ไข
4. ขั้นตรวจสอบผล หมายถึง ขั้นเสนอเกณฑ์เพื่อตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้จากการเสนอแนวทางในการแก้ปัญหา โดยการพิจารณาผลลัพธ์ว่าตรงกับสิ่งที่ต้องการหรือไม่ ถ้าไม่ ต้องหาวิธีการอื่นๆ จนกว่าจะประสบความสำเร็จ
5. ขั้นนำไปประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำวิธีการแก้ปัญหาที่ใช้ได้ผลไปใช้กับปัญหาที่คล้ายกันในโอกาสต่อไป

เบทโทลและซอเรนสัน (Bethtol and Sorenson, 1993) เสนอว่า กระบวนการแก้ปัญหาประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ดังนี้คือ

1. สำรวจปัญหา ด้วยการใช้ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ ตลอดจนหาข้อมูลที่ต้องการเพิ่มขึ้น
2. ระบุปัญหา โดยการเลือกประโยคหรือข้อความที่จะสื่อให้เข้าใจปัญหา
3. หาวิธีการแก้ไข ด้วยการสร้างทางเลือกที่หลากหลาย พร้อมทำนายผลที่น่าจะเกิดขึ้นตามเกณฑ์และการระบุปัญหา
4. เลือกแนวทางแก้ปัญหาที่คาดว่าจะดีที่สุด
5. ออกแบบวิธีการและขั้นตอนในการแก้ปัญหา ด้วยการคิดหาวิธีการและขั้นตอนหลายๆวิธี
6. เลือกและนำแบบแผนการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดมาทำการแก้ปัญหา

7. จัดการผลลัพธ์ให้เป็นระบบและตีความหมายผลของการแก้ปัญหา
8. ประเมินผลการแก้ปัญหา โดยพิจารณาว่าปัญหาได้รับการแก้ไขหรือไม่ ถ้าไม่ได้รับการแก้ไข ต้องทบทวนกระบวนการใหม่ตั้งแต่เริ่มต้น ถ้าสำเร็จก็นำเสนอผลของการแก้ปัญหา

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2534) นำเสนอกระบวนการแก้ปัญหา โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. กำหนดประเด็นปัญหา จากการสังเกต ศึกษาข้อมูล รับรู้และทำความเข้าใจปัญหา จนสามารถสรุปและกำหนดประเด็นปัญหาขึ้นได้
2. วิเคราะห์ปัญหา โดยการอภิปราย หรือแสดงความคิดเห็นเพื่อแยกแยะประเด็นปัญหาสภาพ สาเหตุ และลำดับความสำคัญของปัญหา
3. สร้างทางเลือกใหม่ด้วยการตั้งสมมติฐาน
4. ตรวจสอบสมมติฐานด้วยการลงมือปฏิบัติ
5. สรุปผล สังเคราะห์ความรู้ด้วยตนเอง

ดิวอี้ (Dewey, 1926) ได้เสนอวิธีการแก้ปัญหาที่ปัจจุบันถือว่าเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

- ขั้นที่ 1 ขั้นปรากฏความยุ่งยาก เกิดเป็นปัญหาขึ้น
- ขั้นที่ 2 ขั้นจำกัดขอบเขต และนิยามความยุ่งยาก
- ขั้นที่ 3 ขั้นเสนอแนะการแก้ปัญหา
- ขั้นที่ 4 ขั้นอนุมานหาเหตุผลของสมมติฐาน
- ขั้นที่ 5 ขั้นทดสอบสมมติฐาน

บลูม (Bloom, 1956: 122) กล่าวถึงกระบวนการแก้ปัญหาว่า มี 5 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 เมื่อผู้เรียนได้พบปัญหาผู้เรียนจะต้องคิดค้นหาสิ่งที่เคยพบเคยเห็น และเกี่ยวข้องกับปัญหา

- ขั้นที่ 2 ผู้เรียนจะใช้ผลจากขั้นที่ 1 มาสร้างรูปแบบของปัญหาขึ้นใหม่
- ขั้นที่ 3 จำแนกแยกแยะปัญหา
- ขั้นที่ 4 เลือกใช้ทฤษฎี หลักการความคิดและวิธีที่เหมาะสมกับปัญหา
- ขั้นที่ 5 ใช้ข้อสรุปของวิธีการมาแก้ปัญหา

พอลยา (Polya, 1957: 6-22) ได้เสนอกระบวนการแก้ปัญหาด้านคณิตศาสตร์ ไว้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ทำความเข้าใจปัญหา พยายามเข้าใจสัญลักษณ์ต่างๆในปัญหา สรุปวิเคราะห์ แปลความ ทำความเข้าใจให้ได้ว่าโจทย์ถามหาอะไร ข้อมูลที่โจทย์ให้มา มีอะไรบ้าง ข้อมูลเพียงพอหรือไม่

ขั้นที่ 2 การวางแผนในการแก้ปัญหา แยกแยะปัญหาออกเป็นส่วนย่อยๆ เพื่อสะดวกต่อการลำดับขั้นตอนในการแก้ปัญหา และวางแผนว่าจะใช้วิธีการใดในการแก้ปัญหา เช่น การลองผิดลองถูก การหารูปแบบ การหาความสัมพันธ์ของข้อมูล ตลอดจนความคล้ายคลึงของปัญหาเดิมที่เคยทำมา

ขั้นที่ 3 การลงมือทำตามแผน เป็นขั้นที่ดำเนินการแก้ปัญหาตามแผนที่วางไว้ ถ้าขาดทักษะใด จะต้องเพิ่มเติมเพื่อนำไปใช้ให้เกิดผลดี ขั้นนี้จะรวมถึงวิธีการแก้ปัญหาด้วย

ขั้นที่ 4 การตรวจสอบวิธีการและคำตอบ เพื่อแน่ใจว่าถูกต้อง

เวียร์ (Weir. 1974:17-18) มีแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการแก้ปัญหา ดังนี้

ขั้นที่ 1 การตั้งปัญหา

ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์ปัญหา

ขั้นที่ 3 การเสนอวิธีแก้ปัญหา

ขั้นที่ 4 การตรวจสอบผลลัพธ์

นอกจากนั้น เวียร์ ได้ให้หลักการแก้ปัญหา 6 ประการ ดังนี้

หลักการข้อที่ 1 เริ่มต้นการวิเคราะห์ว่าปัญหาคืออะไร ทบทวนสิ่งที่เกี่ยวข้องกับปัญหาหลายๆครั้ง จนกระทั่งได้รูปแบบที่ครอบคลุมเรื่องทั้งหมด ต่อไปคือการแยกแยะปัญหาที่แท้จริงจากสิ่งที่เห็นได้ง่าย จากนั้นให้โยงปัญหาที่ใกล้เคียงตัว เข้ากับปัญหาทั้งหมด ซึ่งบางครั้ง อาจเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่แฝงอยู่ในปัญหา หลักการข้อนี้คือการหาความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ย่อยๆต่างๆ และความเหมาะสมในกลุ่มของเหตุการณ์นั้นๆ

หลักการข้อที่ 2 การตัดสินใจในการนิยามปัญหา เป็นการช่วยคลายข้อสงสัยที่ติดอยู่ในใจ เป็นการให้ความหมายต่อปัญหานั้นๆ ซึ่งไม่ควรใช้เวลามากเกินไปจนละเลยการแก้ปัญหาที่แท้จริง

หลักการข้อที่ 3 การเรียบเรียงเหตุการณ์ต่างๆ ของปัญหา โดยมองถึงความสัมพันธ์แบบ ตรีโกณมิติ

หลักการข้อที่ 4 เมื่อหาทางแก้ในวิธีการเดิมไม่ได้ให้หาวิธีการใหม่ โดยไตร่ตรองแนวทางที่เป็นไปได้ และกำหนดตัวเลือกจากแนวทางสำคัญของปัญหา

หลักการข้อที่ 5 ให้หยุดพักเมื่อติดขัดหรือพบอุปสรรค

หลักการข้อที่ 6 ปรึกษาปัญหากับผู้อื่น อาจจะเป็นการอภิปราย ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดใหม่ๆที่อาจมองข้ามไป

จากกระบวนการแก้ปัญหาที่กล่าวมา จะเห็นว่า มีขั้นตอนในการแก้ปัญหาหลายอย่างซึ่งสามารถ นำไปเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาได้ ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการแก้ปัญหาของ เวียร์ ที่เสนอกระบวนการแก้ปัญหาไว้ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นการตั้ง

ปัญหา ชั้นการวิเคราะห์ปัญหา ชั้นเสนอแนวทางแก้ปัญหา และชั้นการตรวจสอบผลลัพธ์ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบวัดทักษะการแก้ปัญหาเชิงสถานการณ์ด้านสังคม

การออกแบบการเรียนการสอน

ความหมายของคำว่า การเรียนการสอน คือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอน ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อช่วยผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะหรือทัศนคติใหม่ๆ

กูด (Good, 1973) ให้ความหมายของการออกแบบ (Design) ว่า “กระบวนการที่สิ่งต่างๆถูกสร้างขึ้น...ซึ่งผู้ออกแบบจะสร้างรูปจำลองของสิ่งที่จะสร้างขึ้นให้เห็นชัดเจนก่อนที่จะสร้างของจริง ผลของการออกแบบ คือ รูปจำลองของสิ่งที่จะทำขึ้น (Pattern or Model)”

จอห์นสัน (Johnson, 1989: ix) ให้ความหมายของคำว่า การออกแบบการเรียนการสอน ไว้ 2 ความหมายคือ

1. เป็นกระบวนการที่เป็นระบบ ในการสร้างโปรแกรมการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งมีพื้นฐานจากการวิเคราะห์ ผู้เรียน เนื้อหาสาระ และบริบทของการเรียนรู้
2. เป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ กับ ทฤษฎีการเรียนรู้ ทฤษฎีการประเมินผล และสามารถที่จะประยุกต์ใช้หลักการของทฤษฎีการเรียนรู้ ไปยังบริบทการเรียนการสอนที่เฉพาะเจาะจง

การออกแบบการเรียนการสอน ตามคำจำกัดความที่บริกส์ และคณะ (Briggs et al., 1981: xx) ให้ไว้ คือ “กระบวนการการวิเคราะห์ ความต้องการและเป้าหมายในการเรียนรู้ การพัฒนาระบบเพื่อตอบสนองความต้องการนั้นๆ และการพัฒนากิจกรรมและอุปกรณ์การเรียนการสอน รวมถึงการทดลองใช้และปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนและการวัดผลผู้เรียน”

กุกสตอฟสัน (Gustafson, 1994: 2856) ให้ความหมายการออกแบบการเรียนการสอนว่า หมายถึง “กระบวนการที่ 1) วิเคราะห์ถึงสิ่งที่ควรสอนหรือเรียนรู้ 2) กำหนดว่าจะสอนหรือเรียนรู้อย่างไร 3) นำไปทดลองและปรับปรุง และ 4) วัดสิ่งที่ผู้เรียนได้เรียนรู้”

วารินทร์ รัตมีพรหม (2541:1) ให้นิยาม การออกแบบและพัฒนาระบบการสอน ว่า

เป็นทั้งกระบวนการอย่างเป็นระบบ ซึ่งทำให้โครงการการสอนมีประสิทธิภาพ เพราะมีการวิเคราะห์ผู้เรียน เนื้อหาความรู้และสภาพแวดล้อม ทำให้เลือกกลยุทธ์การสอน สื่อการสอน ได้เหมาะสมกับความต้องการในการเรียนรู้ และ ความหมายอีกประการหนึ่งของการออกแบบและพัฒนาระบบที่เป็นองค์ความรู้

คือการใช้ทฤษฎีต่างๆมาประยุกต์ เพื่อให้การเรียนการสอนเกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและคุ้มค่า

เคมปี (Kemp, 1985: 10-11) ระบุคำถามที่ต้องพิจารณาในการออกแบบการเรียนการสอนไว้ดังนี้ คือ

1. การเรียนการสอนนี้ออกแบบเพื่อใคร พิจารณาลักษณะของผู้เรียน
2. สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียน เรียนรู้คืออะไร จุดประสงค์ในการเรียนรู้
3. การถ่ายทอดเนื้อหาสาระอย่างดีที่สุด จะใช้วิธีอย่างไร มีวิธีการและกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างไร
4. ทำอย่างไรจึงจะทราบว่า เกิดการเรียนรู้ตามที่ตั้งจุดประสงค์ไว้ วิธีและกระบวนการประเมินผลคืออะไร

นอกจากนั้น เคมปี (Kemp, 1985) ยังกล่าวถึง แผนการออกแบบการเรียนการสอนว่า ควรมี 10 ขั้นตอน ดังนี้

1. วัดความต้องการการเรียนรู้ และตั้งเป้าหมาย ประเด็นสำคัญ และเร่งด่วนที่ต้องนำมาพิจารณา
2. เลือกหัวข้อที่ต้องการและตั้งจุดประสงค์ทั่วไป
3. พิจารณาลักษณะของผู้เรียนที่ต้องคำนึงในระหว่างการวางแผน
4. ระบุเนื้อหาสาระวิชาที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายที่ตั้งไว้
5. ระบุจุดประสงค์การเรียนรู้ที่จะต้องเกิดผล ในเนื้อหาวิชานั้นๆ
6. ออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนที่จะให้จุดประสงค์ที่ตั้งไว้สำเร็จไป
7. เลือกแหล่งข้อมูลอุปกรณ์ต่างๆ ที่จะช่วยในการเรียนการสอน
8. ระบุความช่วยเหลือที่ต้องการเพื่อการพัฒนาและทดลองกิจกรรมการเรียนการสอน รวมถึงอุปกรณ์ต่างๆ
9. เตรียมการประเมินการเรียนรู้และผลลัพธ์ของโครงการ
10. เตรียมผู้เรียนด้วยการทดสอบก่อนการสอน

กันเตอร์ และคณะ (Gunter, et al., 1990) กล่าวถึง กระบวนการวางแผนการเรียนการสอน ที่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การตั้งเป้าหมาย และพัฒนาหลักการและเหตุผลสำหรับการเรียนการสอน
2. การระบุจุดประสงค์ทั่วไปของการเรียนรู้
3. การสร้างวิธีการประเมินผล
4. การสร้างหน่วยการเรียนรู้ที่แสดงถึงเนื้อหาของหลักสูตร/รายวิชาที่เรียน
5. การออกแบบบทเรียนสำหรับการเรียนการสอน

6. การเลือกวัสดุการเรียนการสอน

บริกส์ (Briggs, 1981:12)ให้ขั้นตอนการออกแบบการเรียนการสอนไว้ดังนี้

1. ระบุเป้าหมายของการเรียนการสอน
2. จัดลำดับของโครงสร้างของรายวิชา
3. เขียนจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม
4. เตรียมการวัด ผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน
5. วิเคราะห์ทักษะการเรียนรู้
6. ออกแบบกลวิธีการเรียนการสอน
7. ออกแบบบทเรียนหรือหน่วยการเรียนรู้
8. ทำการประเมินผลระหว่างการเรียนการสอน

ดิกและแคร์รี่ (Dick and Carry, 1990 อ้างอิงใน Gagne, 1992 :21-31) แสดงการออกแบบการเรียนการสอนไว้ 9 ขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดเป้าหมายของการเรียนการสอน
2. การวิเคราะห์การเรียนการสอน ในแง่ของทักษะที่เกี่ยวข้องเพื่อบรรลุเป้าหมาย
3. การพิจารณานิสัยและบุคลิกลักษณะของผู้เรียน
4. การกำหนดพฤติกรรมที่สามารถวัดได้
5. การกำหนดข้อทดสอบแบบอิงเกณฑ์
6. การพิจารณากลวิธีการเรียนการสอน
7. การพิจารณาเลือกอุปกรณ์การเรียนการสอน
8. การประเมินระหว่างเรียน
9. การประเมินสรุป

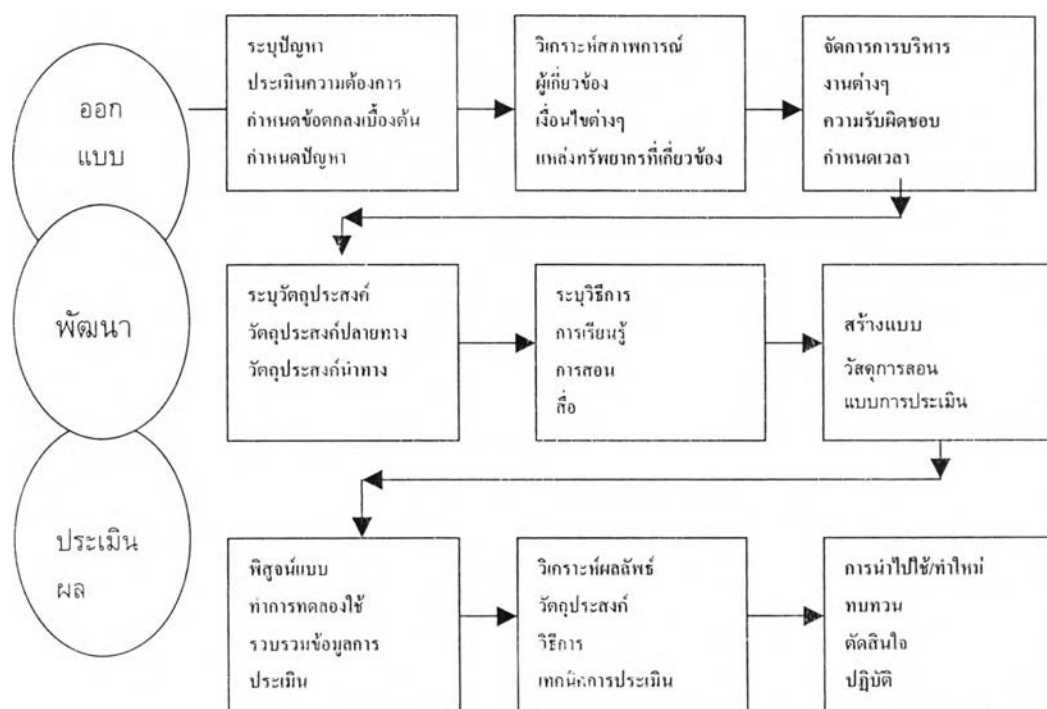
เมอร์ริล (Merrill, 1994 : 367) เสนอขั้นตอนการออกแบบที่สำคัญ 8 ขั้นตอน

คือ

1. เลือก ระบุและกำหนดจุดประสงค์ตามหมวดหมู่
2. เลือก ระบุและกำหนดโครงสร้างเนื้อหา
3. เลือกและระบุบทเรียน
4. เลือกและระบุการจัดการบทเรียน
5. เลือกและระบุองค์ประกอบที่ต่อเนื่อง
6. เลือกและระบุการนำเสนอเนื้อหา
7. เลือกและระบุความต่อเนื่อง
8. เลือกและระบุองค์ประกอบกลวิธี

National Special Media Institution (Gustafson, 1994 : 2857) นำเสนอรูปแบบของการออกแบบการเรียนการสอนเรียกว่า Instructional Development Institutes Model (IDI) โดยประกอบไปด้วย 1) การออกแบบ 2) การพัฒนา และ 3) การประเมิน ซึ่งแต่ละขั้นตอน แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน รวมทั้งสิ้น 9 ขั้นตอน ดังแผนภาพ ที่ 1

แผนภาพที่ 1 รูปแบบพัฒนาการเรียนการสอนของ สถาบันพัฒนาการเรียนการสอน (IDI)



แหล่งข้อมูล University Consortium for Instructional Development and Technology (Gustafson, 1994 : 2857)

แมคคอมส์ แอนดริวและกูดสัน และดิก (Mccomp,1986; Andrew and Goodson,1980; Dick,1981 อ้างอิงใน Johnson,1989: 13) เสนอระบบการออกแบบการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วย 10 ขั้นตอน ดังนี้

1. การสำรวจความต้องการ
2. ระบุเป้าหมายอย่างกว้างและรายละเอียดของจุดประสงค์/ผลของการเรียนรู้
3. พัฒนาแบบวัดผลเพื่อวัดการบรรลุเป้าหมายและจุดประสงค์ที่ตั้งไว้
4. วิเคราะห์เป้าหมายและจุดประสงค์เพื่อกำหนดลักษณะและความต่อเนื่องของทักษะที่ต้องการพัฒนา
5. วิเคราะห์ลักษณะของผู้เรียน

เรียนรู้

6. ระบุกกลวิธีการเรียนการสอนที่มีพื้นฐานจากการวิเคราะห์งานและผู้
7. เลือกวิธีการ/อุปกรณ์ที่จะนำกลวิธีการเรียนการสอนไปใช้
8. พัฒนาอุปกรณ์ต่างๆโดยมีพื้นฐานจากกลวิธีและอุปกรณ์ที่เลือก
9. ประเมินระหว่างการทำดำเนินการและปรับปรุงวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ
10. นำไปใช้และดำเนินโครงการต่อไป

ทิตนา แชมมณี (2530 อ้างอิงใน สุนีย์ สอนตระกูล, 2535) จัดองค์ประกอบสำคัญของระบบการเรียนการสอนไว้ 4 ส่วนคือ การวางแผน/การออกแบบการเรียนการสอน การจัด/การดำเนินการเรียนการสอน การประเมินผลการเรียนการสอน และการปรับปรุงการเรียนการสอน โดยมีระบบย่อยในแต่ละองค์ประกอบสำหรับการออกแบบการเรียนการสอนมีองค์ประกอบย่อย ดังนี้

1. แจกแจงสิ่งที่ต้องการสอนและพิจารณาเงื่อนไขและข้อจำกัดต่างๆ
2. ระบุวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้
3. กำหนดเนื้อหาสาระ
4. กำหนดยุทธศาสตร์การสอน
5. เลือกวิธีสอน/วางกระบวนการ/ขั้นตอนการสอน
6. กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน
7. กำหนดสื่อการเรียน
8. กำหนดวิธีการประเมินผล

ในกระบวนการออกแบบการเรียนการสอนต่างๆ ตามที่ได้นำเสนอมานั้น มีความแตกต่างกันทั้งในด้านความคิดในเรื่องสำคัญๆ เช่น การกำหนดองค์ประกอบ การจัดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่แตกต่างกัน ซึ่งรวมถึงหลักการและแนวคิดทฤษฎีที่ผู้ออกแบบเชื่อถือ หรือความแตกต่างกันในการเน้นผลผลิตสุดท้าย ซึ่งทำให้การคำนึงถึงคุณลักษณะต่างๆ แตกต่างกันไป ในการออกแบบการเรียนการสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ผู้วิจัยเน้นผลผลิตที่การจัดระบบ โดยมีผลผลิตออกมาเป็นแบบการเรียนการสอนที่สามารถนำไปประยุกต์ในรายวิชาต่างๆ ต่อไปได้

แบบการเรียนการสอน

คำว่าแบบการเรียนการสอน มีผู้ใช้คำต่างๆ เช่น รูปแบบการสอน แบบการเรียนการสอน กระบวนการเรียนการสอน วิธีการสอน และเทคนิคการเรียนการสอน ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

บุญชม ศรีสะอาด (2537) มีความเห็นโดยสรุปว่า รูปแบบการสอน มีสองความหมาย คือ

1. หมายถึง กิจกรรมหรือวิธีสอนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น แนวความคิดของจอยซ์และเวลล์

2. หมายถึง โครงสร้างที่แสดงถึงองค์ประกอบต่างๆที่จะนำมาใช้ร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลแก่ผู้เรียนตามจุดประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ เช่น รูปแบบการสอนของบลูม

จอยซ์และเวลล์ (Joyce and Weil, 1996) ให้ความหมายของคำว่า “รูปแบบการสอน หรือรูปแบบการเรียนรู้” หมายถึง รูปแบบที่ช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทักษะ และทัศนคติ ตลอดจนกระบวนการคิด และแนวทางในการแสดงตนเอง เพื่อผู้เรียนพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ อันจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต

ทศนา แคมมณี (ม.ป.ป.) ให้ความหมายของ รูปแบบการสอนไว้ดังนี้

แบบแผนการดำเนินการสอนที่มีความเป็นระบบซึ่งประกอบด้วย กระบวนการสอน อันได้แก่ ขั้นตอน วิธีการ และเทคนิคการสอน รวมทั้งการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนที่ได้ออกแบบไว้อย่างสัมพันธ์สอดคล้องกับ ทฤษฎี หรือหลักการสอนที่รูปแบบนั้นยึดถือ สามารถนำไปใช้เป็นแบบอย่างในการจัดและดำเนินการสอนอื่นๆที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะเช่นเดียวกัน

ดังนั้น รูปแบบการเรียนการสอนหรือ แบบแผนการเรียนการสอน หมายถึง สภาพหรือลักษณะของการจัดการเรียนการสอนที่จัดขึ้นอย่างมีระบบระเบียบ มีแบบแผนตามหลักปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อต่างๆ โดยอาศัยวิธีสอนและเทคนิคการสอนต่างๆ เข้ามาช่วยให้สภาพการเรียนการสอนนั้น เป็นไปตามหลักการที่ยึดถือ

ผู้วิจัยจึงสรุปความหมายของแบบการเรียนการสอนที่ใช้ในการวิจัยนี้ คือ แบบแผนการเรียนการสอนที่มีลักษณะเฉพาะตามหลักการหรือแนวคิดที่เป็นพื้นฐานของแบบการเรียนการสอน

กู๊ด (Good, 1973 :589) ให้ความหมายวิธีการสอนว่า “เป็นความสัมพันธ์อย่างมีระบบและมีสมดุล ในด้านความรู้และจุดมุ่งหมาย โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการให้การศึกษา รวมถึงธรรมชาติของนักเรียน สื่อและอุปกรณ์การสอน และสถานการณ์การเรียนรู้ทั้งหมด”

สุพิน บุญชูวงศ์ (2538) ให้ความหมายวิธีสอนว่า “เป็นกระบวนการต่างๆที่ครูนำมาใช้สอนนักเรียนเพื่อให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพในด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านเจตคติ และด้านทักษะ”

ชาญชัย อาจินสมาจาร (2538) ให้ข้อสังเกต เพื่อจำแนกวิธีการสอน กลยุทธ์การสอน และเทคนิคการสอนไว้ดังนี้

1. วิธีการสอน เป็นหนทางในการให้เนื้อหาวิชาแก่ผู้เรียน โดยมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. มีรากฐานทางปรัชญาซึ่งมีผลต่อผลสัมฤทธิ์และเจตคติของนักเรียน
2. มีความซับซ้อน
3. ช่วยนักเรียนพัฒนาทักษะต่างๆซึ่งสามารถนำไปประยุกต์กับสถานการณ์อื่นๆได้

4. ใช้เวลาในการวางแผนและปฏิบัติการนาน เนื่องจากเป็นระบบถ่ายทอดความรู้

2. กลยุทธ์การสอน คือ องค์ประกอบที่พบภายในวิธีการสอนที่สำคัญ หรือเป็นแนวทางที่แยกไปต่างหากออกไปจากวิธีการสอนที่สำคัญ โดยมีลักษณะดังนี้

1. ไม่มีรากฐานปรัชญาอย่างลึกซึ้ง
2. ใช้เวลาไม่ยาวนานมากนัก ในการวางแผนและการปฏิบัติ
3. มีวัตถุประสงค์เดี่ยวและวิธีง่าย ๆ
4. มีขีดจำกัดในการพัฒนาทักษะที่สำคัญในการประยุกต์ในสถานการณ์อื่นๆ

3. เทคนิคการสอน หมายถึง พฤติกรรมจำเพาะเจาะจงที่พบในวิธีสอนที่สำคัญ และกลยุทธ์การสอน เป็นพฤติกรรมที่ใช้คำพูดและไม่ใช้คำพูด เช่น การตั้งคำถาม การบรรยาย การเขียนกระดาน

ทิสนา แคมมณี (2543: 7) ให้ความหมายของวิธีการสอน ว่าเป็น "ขั้นตอนในการดำเนินการสอนให้สำเร็จด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามองค์ประกอบและขั้นตอนสำคัญอันเป็นลักษณะเฉพาะหรือลักษณะที่เด่นที่ขาดไม่ได้ของวิธีนั้น"

จากการศึกษาความหมายของการสอน ตามที่กล่าวมา จึงสรุปดังนี้

วิธีสอน หมายถึง วิธีการต่างๆที่ใช้เพื่อช่วยให้การจัดการเรียนการสอนในรูปแบบต่างๆบรรลุเป้าหมาย โดยมีลักษณะเฉพาะของวิธีและกระบวนการ ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินการ

ในขณะที่ เทคนิคการสอน หมายถึง กลวิธีต่างๆในการดำเนินการตามขั้นตอนหรือวิธีการที่ช่วยให้วิธีการหรือกระบวนการใดๆ บรรลุผลตรงจุดมุ่งหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนกลวิธีการสอน คือกระบวนการหลักๆ ที่อาศัยทฤษฎี หลักการ แนวคิดทางการสอนที่มีลักษณะนำการสอนมุ่งตรงไปสู่เป้าหมาย จุดหมาย วัตถุประสงค์ของการสอนซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดทำรายละเอียดกิจกรรมการเรียนการสอน

สำหรับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ตามที่ผู้วิจัยทำการศึกษาก็ได้มีผู้ใช้คำศัพท์ต่างกันเช่น รูปแบบการเรียนการสอน กระบวนการเรียนการสอน แบบแผนการสอน เทคนิคการสอน เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายของคำนิยาม ต่างๆแล้ว ในงานวิจัยนี้จึงใช้คำว่า

เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม โดยหมายถึง เทคนิคการเรียนรู้การสอนที่บูรณาการการเรียนรู้ ด้านวิชาการและการทำกิจกรรมรับใช้สังคมเข้าด้วยกัน โดย ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้เนื้อหาวิชาการควบคู่ไปกับการทำกิจกรรมการรับใช้สังคมและทำการพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีรูปแบบที่ชัดเจน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา โดยมี กระบวนการเตรียมการ การทำกิจกรรมการรับใช้สังคม การไตร่ตรอง และการประเมินและกิจกรรมแสดงผลงาน

ดังนั้น แบบการเรียนรู้การสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม หมายถึง แบบแผนการเรียนรู้การสอนที่บูรณาการกิจกรรมการรับใช้สังคมในกระบวนการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องในรายวิชาใดวิชาหนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วย การเรียนวิชาการ การทำกิจกรรมรับใช้สังคมในสถานการณ์จริง การอภิปรายและการไตร่ตรองอย่างมีระบบ และการประเมินผลและจัดกิจกรรมแสดงผลงาน

ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดเบื้องต้นนี้เพื่อไปออกแบบการเรียนรู้การสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม โดยคำนึงถึงหลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เป็นพื้นฐานของเทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมในการพัฒนาแต่ละองค์ประกอบเพื่อเป็นประโยชน์ในการวิจัยต่อไป

การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เป็นทั้งรูปแบบการเรียนรู้การสอน และปรัชญาทางการศึกษา ที่กล่าวว่าเป็นปรัชญาการศึกษา เพราะการเรียนรู้ สะท้อนความเชื่อที่ว่า การศึกษาต้องเชื่อมโยงกับสำนักทางสังคม และการเรียนการสอนที่มีประสิทธิผลมากที่สุด คือการลงมือปฏิบัติและเชื่อมโยงกับประสบการณ์ที่มีจุดมุ่งหมาย การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เป็นแนวคิดที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถสืบเนื่องไปถึงแนวคิดปรัชญาพัฒนาการนิยมของ จอห์น ดิวอี้ ในยุค ค.ศ. 1930 ที่เน้นถึงการเรียนรู้ว่าควรจะมาจากการลงมือกระทำ (Learning by doing) หรือการมีประสบการณ์จริง และแนวคิดของ เปาโล แฟร์ร ในการสร้างจิตสำนึกหรือความตระหนักต่อปัญหาต่างๆในสังคม โดยใช้วิธีการปฏิบัติควบคู่ไปกับแนวคิดด้านทฤษฎี และรวมถึงพื้นฐานความเชื่อของคริสตชนที่ส่งเสริม ความรักเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ที่ทำตามคำสอนในคริสตศาสนาว่า “ทุกสิ่งที่ท่านทำต่อพี่น้องที่ต่ำต้อยที่สุด ก็เท่ากับทำต่อเราเอง”

พัฒนาการของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

แนวคิดการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมนี้ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในประเทศสหรัฐอเมริกา ในตอนแรกกิจกรรมการรับใช้สังคมเป็นการทำกิจกรรมนอกหลักสูตร ในรูปแบบของกิจกรรมอาสาสมัครหรือการรับใช้ชุมชน จะเป็นการกระทำในลักษณะของอาสาสมัคร ทำกิจกรรมพิเศษ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์ ยังไม่มีการบูรณาการไปในรายวิชาหรือหลักสูตร เหมือนในปัจจุบัน

สำหรับแนวคิดนี้ มีการใช้คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เช่น ความรักเพื่อนมนุษย์ มักจะใช้เมื่อเกี่ยวข้องกับองค์การทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการให้ทุน หรือการสนับสนุนด้านการเงิน ไม่มีการเน้นถึงกระบวนการเรียนรู้และไม่มีกิจกรรมการทบทวนไต่ตรอง

ส่วนคำว่า อาสาสมัคร หมายถึง กิจกรรมต่างๆที่มีผลต่อผู้กระทำและผู้มีส่วนร่วม โดยที่ผู้กระทำจะมีความรู้สึกดีเมื่อได้ทำกิจกรรม และมีความชื่นชมยินดี ผู้รับก็ได้ผลจากการกระทำจากความปรารถนาดีของผู้กระทำ ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ไม่เน้นกระบวนการเรียน ไม่มีกระบวนการไต่ตรอง

สำหรับ การรับใช้ชุมชน หมายถึง กิจกรรมนอกเหนือจากหลักสูตรที่มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียน แต่ไม่มีการบูรณาการกิจกรรมกับหลักสูตร ไม่เน้นกระบวนการเรียน กระบวนการไต่ตรองมีความสำคัญ แต่ไม่ใช่จำเป็นอย่างยิ่งถึงกับขาดไม่ได้ แต่สามารถเกี่ยวข้องกับการลงโทษของกฎหมาย หรือระบบการลงโทษก็ได้

การเรียนรู้ด้วยการรับใช้ชุมชน เน้นถึงกระบวนการเรียนรู้ของผู้ทำการรับใช้ และผู้ได้รับผลของการรับใช้ รวมถึงผู้สอน มีการบูรณาการกิจกรรมการรับใช้เข้าไปในหลักสูตร ซึ่งสามารถเป็นได้ทั้งวิชาที่มีหน่วยการเรียนรู้ รวมถึงมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับจุดมุ่งหมายและผลของรายวิชานั้นๆ ส่งเสริมความคิดรวบยอดที่สอนในห้องเรียน และให้โอกาสนักเรียนที่จะทดลองใช้ความรู้ในสถานการณ์ของชีวิตจริง สิ่งที่ขาดไม่ได้คือกระบวนการไต่ตรอง (McElhaney, 1998)

ส่วนการเรียนรู้วิชาการด้วยการรับใช้สังคม หมายถึง การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมที่เชื่อมโยงโดยตรงกับหลักสูตร ทั้งเป็นรายวิชา หรือโครงการศึกษา ซึ่งมักนำมาใช้ในบริบทของอุดมศึกษา (Rhoads, 1998)

สำนักงานสถิติการศึกษาของสหรัฐอเมริกา (NCES, 1999) ให้คำนิยามของคำว่า การรับใช้ชุมชนว่า

เป็นกิจกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร โดยที่โรงเรียนเป็นผู้จัด/หรือสนับสนุน ซึ่งเป็นได้ทั้งเป็นการกำหนดและการอาสาสมัคร ไม่กำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ชัดเจน และไม่มีการจัดการไต่ตรองอย่างเป็นทางการหรือการวิเคราะห์กิจกรรม ซึ่งอาจรวมถึงกิจกรรมที่ทำนอกโรงเรียนหรือแม้แต่ในอาณาเขตโรงเรียนเอง เช่น การทำความสะอาดสวนสาธารณะ การเยี่ยมคนชรา ฯลฯ

ส่วนคำว่า การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม สำนักงานสถิติการศึกษาของสหรัฐอเมริกา (NCES, 1999) ให้คำนิยามว่า

เป็นกิจกรรมการรับใช้ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร และบูรณาการการเรียนการสอนในห้องเรียนกับกิจกรรมการรับใช้ และกิจกรรมการรับใช้นี้ ต้องมีการจัดการให้สัมพันธ์กับรายวิชาหรือหลักสูตร มีจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ชัดเจน

ระบุความต้องการที่แท้จริงของชุมชนในเวลานั้นๆ และช่วยเหลือให้นักเรียนสามารถค้นพบบทเรียนจากทำกิจกรรมการรับใช้สังคม โดยมีเวลาที่แน่นอนในการไตร่ตรองหรือวิเคราะห์กิจกรรมที่ได้กระทำ

ความแตกต่างของกิจกรรมรับใช้ชุมชนกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ดังแสดงในตารางที่ 1 ดังนี้คือ

ตารางที่ 1 ความแตกต่างของกิจกรรมรับใช้ชุมชนกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

| กิจกรรมรับใช้ชุมชน | การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม |
|--|--|
| 1. กิจกรรมที่จัดเป็นพิเศษไม่บูรณาการในหลักสูตรหรือรายวิชา | 1. กิจกรรมเชื่อมโยง/บูรณาการกับรายวิชาหรือหลักสูตรในโรงเรียน |
| 2. โรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการหรือให้ความช่วยเหลือในการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน | 2. มีการระบุจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ชัดเจนสอดคล้องกับรายวิชาหรือหลักสูตร |
| | 3. ระบุความต้องการของชุมชนอย่างชัดเจนในเวลาที่กำหนด |
| | 4. มีการกำหนดเวลาและกิจกรรมให้นักเรียนทำการทบทวนไตร่ตรองอย่างเป็นระบบ |

การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม จึงหมายถึง กระบวนการเรียนการสอน หรือเทคนิคการเรียนการสอน ที่บูรณาการเรียนรู้ด้านวิชาการกับการทำกิจกรรมการรับใช้สังคมเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่ได้เตรียมการไว้ โดยอาศัยการพิจารณาไตร่ตรองการกระทำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ไปพร้อมกัน โดยมีกิจกรรมการรับใช้สังคม 2 รูปแบบ คือ กิจกรรมที่มีโรงเรียนเป็นฐาน (School-based service learning) และกิจกรรมที่ชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Service Learning) (ASLER, 1997) โดยมีข้อเปรียบเทียบดังแสดงไว้ในตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบกิจกรรมที่มีโรงเรียนเป็นฐาน และกิจกรรมที่ชุมชนเป็นฐาน

| กิจกรรมที่มีโรงเรียนเป็นฐาน | กิจกรรมที่ชุมชนเป็นฐาน |
|--|--|
| 1. ตอบสนองความต้องการในปัจจุบันของชุมชน | 1. ตอบสนองความต้องการในปัจจุบันของชุมชน |
| 2. มีความสัมพันธ์ในความร่วมมือระหว่างชุมชนและโรงเรียน | 2. มีความสัมพันธ์ในความร่วมมือระหว่างชุมชนและโรงเรียน |
| 3. บูรณาการในหลักสูตรวิชาการของผู้เรียน | 3. สนับสนุนจุดประสงค์การเรียนรู้ขององค์กร |
| 4. จัดเวลาที่แน่นอนให้ผู้เรียนสามารถคิด พุดและเขียนเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้เรียนมีประสบการณ์ในการลงมือปฏิบัติกิจกรรมหรือสิ่งที่เห็นระหว่างการทำกิจกรรมการรับใช้ | 4. จัดเวลาที่แน่นอนให้ผู้เรียนสามารถคิด พุดและเขียนเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้เรียนมีประสบการณ์ในการลงมือปฏิบัติกิจกรรมหรือสิ่งที่เห็นระหว่างการทำกิจกรรมการรับใช้ |
| 5. จัดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถใช้ทักษะการเรียนรู้ใหม่ๆ และความรู้ในสถานการณ์ชีวิตจริงในชุมชน | 5. จัดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถใช้ทักษะการเรียนรู้ใหม่ๆ และความรู้ในสถานการณ์ชีวิตจริงในชุมชนของตน |
| 6. เป็นการประยุกต์การปฏิบัติสิ่งที่เรียนรู้ในโรงเรียน | 6. เป็นการขยายบริบทการเรียนรู้ของผู้เรียน ไปยังชุมชนที่กว้างขึ้น |
| 7. ช่วยพัฒนาการความรู้สึกในการเอาใจใส่ต่อผู้อื่น | 7. ช่วยพัฒนาการความรู้สึกในการเอาใจใส่ต่อผู้อื่น |

ประเด็นสำคัญที่ทำให้กิจกรรมการรับใช้สังคมที่มีโรงเรียนเป็นฐานแตกต่างจากกิจกรรมที่ชุมชนเป็นฐาน คือ กิจกรรมที่โรงเรียนเป็นฐานจะให้ความสำคัญแก่การบูรณาการในหลักสูตรรายวิชา ในขณะที่กิจกรรมที่ชุมชนเป็นฐานจะให้ความสำคัญแก่จุดประสงค์ขององค์กรที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและคำนิยามของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

ความหมายและ คำนิยามของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม มีความแตกต่างไปตามแต่ละสถาบันที่นำไปใช้ ดังตัวอย่างที่นำเสนอไว้ดังนี้

National and Community Service Act of 1990 ของสหรัฐอเมริกา (Root, 1997) ให้คำนิยามไว้ว่า

การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เป็นประสบการณ์ด้านการศึกษา โดยที่นักเรียนเรียนรู้และพัฒนาตนเอง อาศัยการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในประสบการณ์การรับใช้ที่มีการจัดเตรียมอย่างดีเพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและมีความเชื่อมโยงความร่วมมือทั้งของโรงเรียนและชุมชน รวมถึงการบูรณาการเข้าในหลักสูตรวิชาการของผู้เรียน และมีการจัดเวลาที่แน่นอนให้ผู้เรียนสามารถคิด พุด และเขียนเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้เรียนได้กระทำและเห็นระหว่างที่ลงมือทำกิจกรรม นอกจากนั้น ยังให้โอกาสผู้เรียนในการประยุกต์ใช้

ทักษะและความรู้ใหม่ๆที่ได้เรียนรู้ แล้วในสถานการณ์จริงในชุมชนของเขา และส่งเสริมการเรียนรู้ในโรงเรียน โดยให้ผู้เรียนเรียนรู้นอกเหนือไปจากการเรียนรู้ในห้องเรียน และช่วยให้มีพัฒนาการของความสำเร็จในการสนใจผู้อื่นด้วย

National and Community Service Trust Act 1993 ของสหรัฐอเมริกา (Campus compact,2000) ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่าเป็น

วิธีการที่นักเรียนเรียนรู้และพัฒนาโดยเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการรับใช้สังคม ที่ได้รับการจัดเตรียมอย่างมีความหมาย ซึ่งจัดขึ้นโดย

- 1) ตอบสนองความต้องการของชุมชน และประสานความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษา กับชุมชน
- 2) เพื่อช่วยพัฒนาความเป็นพลเมืองที่รับผิดชอบ
- 3) บูรณาการในหลักสูตรและสนับสนุนหลักสูตรด้านวิชาการที่นักเรียนเรียนอยู่
- 4) เวลาที่จัดไว้เพื่อให้ นักเรียนมีโอกาสพิจารณาตนเอง (สะท้อน) ในประสบการณ์การรับใช้สังคม

มูลนิธิจอห์นสัน (Johnson Foundation, 1994 อ้างอิงใน Kraft,1996) ให้ความหมายของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่า “เป็นรูปแบบการเรียนการสอน โดยอาศัยประสบการณ์ ที่ใช้กิจกรรมรับใช้สังคมเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ด้วยการเชื่อมโยงนักเรียนกับประสบการณ์ตรงในบริบทที่เกี่ยวข้องกับรายวิชา และความสัมพันธ์ของผู้เรียนกับชุมชน และโลกนอกห้องเรียน”

ความหมายอีกประการหนึ่งของ การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม คือ “วิธีการสอน ที่บูรณาการกิจกรรมรับใช้ชุมชน กับการสอนวิชาการ โดยเน้นที่การคิดวิพากษ์และไตร่ตรอง และการรับผิดชอบต่อพลเมืองดี โครงการการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เชื่อมโยงนักเรียนในการจัดการกิจกรรมรับใช้ชุมชน ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ในขณะเดียวกันก็พัฒนาทักษะด้านวิชาการ สำคัญของความเป็นพลเมืองที่รับผิดชอบ และความผูกพันกับชุมชน” (Johnson Foundation, 1994 อ้างอิงใน Kraft,1996)

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยโคโรลาโด (Kraft, 1996) ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่า “เป็นแบบแผนของการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ ที่ใช้รูปแบบการรับใช้สังคม เป็นเครื่องมือการเรียนรู้”

ส่วนสมาคมอุดมศึกษาของสหรัฐอเมริกา (AAHE,1998)ให้ความหมาย การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่า

เป็นวิธีการที่นักเรียนเรียนรู้และพัฒนาอาศัยการกระทำการรับใช้สังคมที่มีการวางแผนอย่างดี เป็นการจัดการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน โดย

ที่มีความสัมพันธ์กับสถาบันการศึกษาชั้นสูง และกับชุมชน การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เป็นการส่งเสริมความรับผิดชอบในการเป็นพลเมืองดี เป็นการบูรณาการ และส่งเสริมหลักสูตรทางวิชาการที่นักเรียนเรียน และเวลาที่เตรียมไว้สำหรับการพิจารณาไตร่ตรองเกี่ยวกับประสบการณ์การรับใช้สังคม

คูเปอร์ (Cooper, 1996) ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่า “ เป็นวิธีการที่รวมการสอน การเป็นพลเมืองดี ความรู้วิชาการ ทักษะ และค่านิยม เข้าด้วยกัน เป็นการเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวา โดยการนำบทเรียนจากประสบการณ์ในการทำงานรับใช้สังคม ทั้งระดับอุดมศึกษา มัธยมศึกษา และประถมศึกษา เป็นกลวิธีสอนที่สำคัญและยังมีประโยชน์สำหรับโครงการนอกโรงเรียนด้วย”

แบรนด์ลล์ (Brandell, 1994) มีความเห็นว่า การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม หมายถึง“เทคนิคการเรียนการสอนที่นำเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ที่มีความหมาย โดยอาศัยการทำกิจกรรมรับใช้ชุมชน และเชื่อมโยงการเรียนรู้ในห้องเรียนกับสถานการณ์ในชีวิตจริง”

เดลฟ์ (Delve, 1990)ให้ความหมายว่า

การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม หมายถึง กระบวนการ ของการบูรณาการ การสอนวิชาการกับการรับใช้ชุมชนเข้าด้วยกัน เป็นความร่วมมือในความพยายามของนักเรียนที่จะประยุกต์ใช้ความรู้ในห้องเรียนมาใช้เพื่อเรียนรู้ตนเอง และชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็จะเรียนรู้และทำความเข้าใจชุมชน ถึงความต้องการ ความสนใจ ประวัติและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะทำให้ทั้งนักเรียนและชุมชน เกิดการเรียนรู้จากกันและกัน รวมถึงการพัฒนาการเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบและการเสริมพลังอำนาจ

ส่วนคำนิยามของ อีริคสัน (Erickson, 1997) ได้แก่ “การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม หมายถึง เทคนิคการเรียนการสอน ที่เชื่อมโยงการรับใช้ชุมชนอย่างแท้จริงและบูรณาการกับผลทางด้านวิชาการ”

ไรต และคณะ (Rhoads, et al.,1998) ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่า “เป็นรูปแบบการสอน ที่วางแผนอย่างชัดเจนในการบูรณาการการเรียนรู้ทางวิชาการกับการรับใช้ชุมชนเข้าด้วยกัน” และ ยังให้ความหมายของ การเรียนรู้วิชาการด้วยการรับใช้สังคมว่า “การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมที่เชื่อมโยงโดยตรงกับหลักสูตร ทั้งเป็นรายวิชา หรือโครงการศึกษา” ซึ่งนำมาใช้ในบริบทของอุดมศึกษา

ไวเกอร์ท (Weigert, 1998) ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่า

การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม หมายถึง การเรียนการสอนที่ผู้เรียนทำกิจกรรมการรับใช้สังคมอันเนื่องมาจากความต้องการหรือปัญหาของชุมชน หมายความว่า มีความหมาย สอดคล้องกับจุดประสงค์ของรายวิชา ซึ่งมีการเตรียมการอย่างเป็นระบบ และบูรณาการในรายวิชาด้วยการไตร่ตรองจากการกระทำและการเรียนรู้ และงานที่ทำนี้ต้องได้รับการวัดและประเมินทั้งด้านวิชาการและการรับใช้สังคม

คินสลีย์ (Kinsley, 1997) ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่า “เป็นกระบวนการเรียนการสอน ที่นำนักเรียนและผู้เกี่ยวข้องเข้ามาอยู่ในกระบวนการ ระบุความต้องการของโรงเรียนหรือชุมชน ตั้งหัวข้อ และสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชน และกำหนดจุดประสงค์ของการเรียนรู้ด้วยกัน”

เอลลิช (Ehrlich, 1996 อ้างอิงใน Campus compact, 2000) ให้ความหมายว่า

การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เป็นการเรียนรู้จากการสอนในวิชาต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับการรับใช้สังคม และการศึกษาในรายวิชาต่างๆ ซึ่งเป็นการเสริมซึ่งกันและกัน ทฤษฎีพื้นฐานของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมคือปรัชญาพัฒนาการนิยมของ จอห์น ดิวอี้ การมีการตอบโต้ระหว่างความรู้และทักษะในการปฏิบัติ การและประสบการณ์การรับใช้เป็นเครื่องมือสู่การเรียนรู้ นักเรียนจึงเรียนรู้จากห้องเรียนที่เปิดกว้าง พร้อมด้วยประสบการณ์การเรียนรู้ นักเรียนเริ่มต้นจากปัญหาที่เกิดขึ้น และการประยุกต์ใช้ความคิดที่แตกต่างกันในการแก้ปัญหา โดยใช้ทักษะต่างๆที่ซับซ้อนมากขึ้น เพื่อจัดการกับปัญหาที่แตกต่างกัน

ศูนย์สถิติการศึกษาแห่งชาติ(NCES, 1993:3) กำหนดองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม โดยสรุปดังต่อไปนี้

1. มีการวางแผนเตรียมการอย่างมีระบบ โดยมีการตั้งเป้าหมายถึงทักษะที่ต้องการเรียนรู้ หรือประเด็นที่ต้องการเรียนรู้ รวมถึงการวางแผนโครงการที่เป็น การส่งเสริมต่อการเรียนรู้ เมื่อเวลาการกระทำกิจกรรมสำเร็จลง (Preparation)
2. ลงมือกระทำกิจกรรมการรับใช้สังคม (Service action)
3. วิเคราะห์ประสบการณ์การรับใช้ และสรุปหาบทเรียน อาศัยอุปกรณ์ต่างๆ เช่น การอภิปรายร่วมกับผู้อื่น และต้องมีการสะท้อนความคิดบนการกระทำที่ทำได้แล้ว (Reflection)

ในสหรัฐอเมริกาการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมมีแพร่ขยายทั่วไปในทุกระดับการศึกษา ทั้งในโรงเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ โดยให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ อาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ ในบริบทรายวิชาที่เกี่ยวข้อง และส่งเสริมความสัมพันธ์ของนักเรียนกับชุมชน และสังคมภายนอกตลอดชีวิต

ถึงกระนั้นก็ดี คำนิยามของ การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม มีความแตกต่างกันไปตามแต่ละสถาบันที่นำไปใช้ โดยทั่วไปหมายถึง รูปแบบการเรียนการสอน กระบวนการเรียนการสอน หรือเทคนิคการเรียนการสอน ที่บูรณาการเรียนรู้ด้านวิชาการกับการทำกิจกรรมการรับใช้สังคมเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่ได้เตรียมการไว้ โดยอาศัยการพิจารณาไตร่ตรองการกระทำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ไปพร้อมกัน

สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่า เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ซึ่งหมายถึง เทคนิคการเรียนการสอนที่บูรณาการการเรียนรู้ ด้านวิชาการและการทำกิจกรรมรับใช้สังคมเข้าด้วยกัน โดยผู้เรียนจะต้องเรียนเนื้อหาวิชาการ ควบคู่ไปกับการทำกิจกรรมการรับใช้สังคม และทำการพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีรูปแบบที่ชัดเจน เพื่อให้บรรลุตามจุดประสงค์ของรายวิชา โดยมีการเรียนวิชาการ การทำกิจกรรมรับใช้สังคม การไตร่ตรอง และการประเมินและแสดงผลงาน

แนวคิดพื้นฐานการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

แนวคิดพื้นฐานของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ซึ่งพัฒนาจากแนวคิดด้านการศึกษา นักการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดด้านการศึกษาของ จอห์น ดิวอี้และปรัชญาพัฒนาการนิยม

แนวคิดด้านการศึกษา ของจอห์น ดิวอี้ เน้น การเรียนรู้จากการกระทำ (Learning by doing) ดิวอี้ให้แนวคิดพื้นฐานของหลักสูตรและวิธีการเรียนการสอนว่า การเรียนรู้ต้องเชื่อมโยงกับประสบการณ์และความสนใจของผู้เรียน ในการจัดสถานการณ์การเรียนรู้ต้องทำให้นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับประสบการณ์จริง “ระบบการศึกษาต้องเป็นกระบวนการเจริญเติบโต มีเป้าหมายในทุกขั้นตอนถึงความสามารถที่จะต้องส่งเสริมให้พัฒนาขึ้น” ในหนังสือเรื่อง ประชาธิปไตย และการศึกษา จอห์น ดิวอี้กล่าวว่า “... เนื่องจากการศึกษาไม่ใช่เป็นเรื่องของการบอกเล่า แต่เป็นกระบวนการสร้างอย่างมีชีวิตชีวา” (Dewey, 1926) ดิวอี้ มีความเห็นว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อผู้เรียนลงมือกระทำเอง และเชื่อว่าประสบการณ์มีความสำคัญมากต่อการเรียนรู้ของนักเรียน เขาเห็นว่า ประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นเรื่องทางกายภาพและด้านสังคม ที่เกิดขึ้นโดยการมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับโลกทางกายภาพ และสังคมที่เขามีส่วนร่วมอยู่ ดังนั้น ประสบการณ์จึงสามารถเรียนรู้และแบ่งปันกันได้

ในส่วนของพื้นฐานด้านปรัชญาพัฒนาการนิยม(Progressivism)มีแนวคิดหลักและการจัดหลักสูตรและการสอน ดังนี้ (วิบูลย์ ไทวณะบุตร, 2533)

แนวความคิดหลัก เน้นการพัฒนาปัจเจกบุคคล เชื่อว่าคนมีความดีความงามและความสามารถ พร้อมทั้งจะพัฒนาตน คือยึดหลักสัจจการแห่งตน (Self-Actualization) มีความเชื่อว่าการศึกษาคือชีวิต (Education is Life) คือคนต้องพัฒนาตนตลอดชีวิต และ เชื่อในหลักประชาธิปไตย และหลักการทางวิทยาศาสตร์

หลักสูตร ยึดผู้เรียนและประสบการณ์การเรียนรู้เป็นศูนย์กลาง ดังนั้นหลักสูตรจึงมีลักษณะยืดหยุ่น เป็นหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หรือหลักสูตรที่เน้นประสบการณ์ คือเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความสนใจและความต้องการของตน เน้นกระบวนการเรียนรู้มากกว่า เนื้อหาวิชา

บทบาทผู้สอน เป็นผู้ชี้แนะ ให้คำปรึกษา

บทบาทผู้เรียน มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมการเรียนการสอน มุ่งเน้นการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมประชาธิปไตย และวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ โดยเน้นกระบวนการเรียนการสอนแบบแก้ปัญหา (Problem Solving) และลงมือปฏิบัติ (Learning by Doing)

เนื่องจากการเรียนรู้ด้วยการกระทำ เป็นแนวคิดที่สำคัญของปรัชญาพัฒนาการนั้น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม จึงแสดงให้เห็นว่าปรัชญาพัฒนาการนิยม และแนวคิดด้านการศึกษาของ จอห์น ดิวอี้ เป็นรากฐานและแนวคิดที่สำคัญของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม รวมถึงบทบาทของครูและผู้เรียนด้วย

2. แนวคิดการสร้างจิตสำนึก (Conscientization) ของ เปาโล แฟร์ร

เปาโล แฟร์ร มีความเห็นว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับจิตสำนึก (Consciousness) และการกระทำของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกของเขาเสมอเพราะมนุษย์รู้ว่า เขาสามารถเปลี่ยนแปลงแวดล้อมของตนได้ มนุษย์เป็นผู้กระทำสามารถปรับตนให้เข้ากับโลก สามารถปรับโลกให้เข้ากับวิถีชีวิตของตน มีสำนึกเรื่องเวลา ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงมีประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการสืบทอดตลอดมา ถึงกระนั้น มนุษย์ก็ถูกกำหนดโดยประวัติศาสตร์เช่นกัน แต่มนุษย์สามารถไตร่ตรอง พิจารณา ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและดัดแปลงให้ดีขึ้น

วิธีการที่จะนำไปสู่การมีจิตสำนึกของการวิพากษ์วิจารณ์ คือการกระตุ้นด้วยเทคนิคการสนทนาเกี่ยวกับปัญหาสังคมที่มีการตั้งคำถามและอภิปรายโต้แย้งความคิดซึ่งกันและกัน วิพากษ์วิจารณ์ไปเรื่อยๆ จนกระทั่งได้รับความหมายที่สมบูรณ์ และที่สุดจะทำให้เกิดความตระหนักถึงความสัมพันธ์ ของสิ่งที่เป็นเหตุและสิ่งที่เป็นผล ซึ่ง เปาโล แฟร์ร เรียกว่า กระบวนการจิตสำนึก (Conscientization) กระบวนการจิตสำนึกนี้ ต้องอาศัยวิจรรณญาณอย่างลึกซึ้ง พิจารณาแนวความคิดและเหตุผล ที่มาของสิ่งต่างๆ จะใช้เพียงสติปัญญาอย่างเดียวไม่ได้ ต้องเป็นการผสมผสานระหว่างการลงมือกระทำและความคิดใคร่ครวญ (Freire, 1998)

วิธีการสอนแบบกระบวนการสร้างสำนึก ของเปาโล แฟร์ร มีทั้งหมด 3 ขั้นตอน คือ

1. การเข้ารหัส (Codification) เป็นขั้นที่ผู้สอนเสนอสถานการณ์ที่เป็นจริงแก่ผู้เรียน มีความสัมพันธ์กับชีวิตและเป็นสถานการณ์ที่มีความขัดแย้ง โดยใช้วิธีเสนอสถานการณ์ด้วยวาจา รูปสเกตซ์ รูปถ่าย และอื่นๆ

2. การถอดรหัส (Decoding) ได้แก่การถอดความหมายจากสถานการณ์ที่เสนอในชั้นแรก ด้วยการสนทนาระหว่างครูกับผู้เรียน และระหว่างผู้เรียนด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์ให้เห็นความหมาย ในแง่มุมต่างๆกัน

3. การวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Consciousness) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนต้องมี การคิด วิพากษ์วิจารณ์ เป็นการสนทนาแบบภาษาต่างๆ สำหรับทุกคนที่มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความตระหนักและมองเห็นปัญหาในสังคมที่เขาดำรงชีวิตอยู่ ผู้เรียนจะต้องใช้ความคิดใคร่ครวญ วิพากษ์วิจารณ์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในสิ่งที่เป็นปัญหาได้อย่างลึกซึ้ง โดยต้องมีการเตรียมขั้นพื้นฐาน 2 ประการคือ การสำรวจคำที่ชาวบ้านใช้กันทั่วไป และการนำคำต่างๆที่ได้พบมาสร้างเป็นสื่อต่างๆเพื่อนำมาใช้ใน การเรียนการสอน (ศักดา ประจักษ์ ประทานพร, 2539:304-307)

การนำหลักการของกระบวนการสร้างสำนึก ของ เปาโล แฟร์ร มาใช้ในการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม โดยใช้การสนทนาวิพากษ์วิจารณ์ มาอยู่ในกระบวนการไตร่ตรองอย่างเป็นระบบ จะช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านการใช้ความคิด การปรับเปลี่ยนจิตสำนึกให้มีความตระหนักในการรับใช้สังคม เนื่องจากการได้ประสบกับสถานการณ์จริง เป็นการกระทำควบคู่ไปกับการไตร่ตรอง

3. แนวคิดปรัชญาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) ของ Brameld (1971)

การศึกษาเชิงปฏิรูปนิยม ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของปรัชญาพัฒนาการนิยม ซึ่งเห็นพ้องทุกอย่างในด้านการเรียนการสอน ยกเว้นเรื่องเกี่ยวกับสังคม โดยมองเห็นว่า “การศึกษาเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาของสังคม” ดังนั้น จึงมีทัศนะทางการศึกษาดังนี้

จุดมุ่งหมายของการศึกษา 1) ใช้หลักประชาธิปไตยในการบริหารการศึกษา กระจายความรับผิดชอบไปสู่ท้องถิ่น ให้คนในท้องถิ่นได้แก้ปัญหของตนเอง เพื่อให้มีความเสมอภาคและเป็นธรรม 2) ปรับปรุงและพัฒนาสังคม โดยให้การศึกษาได้มีบทบาทในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคม 3) มุ่งสร้างระเบียบสังคมใหม่บนรากฐานของประชาธิปไตย และ 4) ส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของสังคมควบคู่กับตนเอง

หลักสูตร เน้นสังคมเป็นหลัก ให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพสังคม และวิธีการแก้ไขปัญหาของสังคม สามารถวิเคราะห์ปัญหาได้อย่างฉลาด รวมทั้งพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนทั้งค่านิยม วัฒนธรรม ขนบประเพณี เพื่อเด็กจะได้อยู่ในสังคมที่เป็นสุข

การเรียนการสอน มุ่งให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยการกระทำ และรู้จักการแก้ปัญหา โดยครูจะเป็นผู้เสนอกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงหน้าที่ต่อสังคม ให้โอกาสผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น อภิปรายโต้แย้งตามแนวทางประชาธิปไตย โดยที่ผู้สอนจะ

เป็นผู้ยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตย เป็นนักแก้ปัญหา และสนใจในเรื่องของสังคม (Brameld อ้างอิงใน Deighton, 1971)

เมื่อได้พิจารณาถึงการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม พบว่า ในการทำกิจกรรมรับใช้สังคม ผู้เรียนจำเป็นต้องมีการศึกษาสภาพความต้องการและปัญหาของชุมชน ที่เป็นเป้าหมาย แล้วจึงดำเนินการเพื่อบรรเทาหรือแก้ไขปัญหานั้นๆ อันเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับ แนวคิดของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมที่เน้นถึงบทบาทของการศึกษาต้องช่วยสร้างสรรค์และพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ดังนั้นปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมจึงเป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

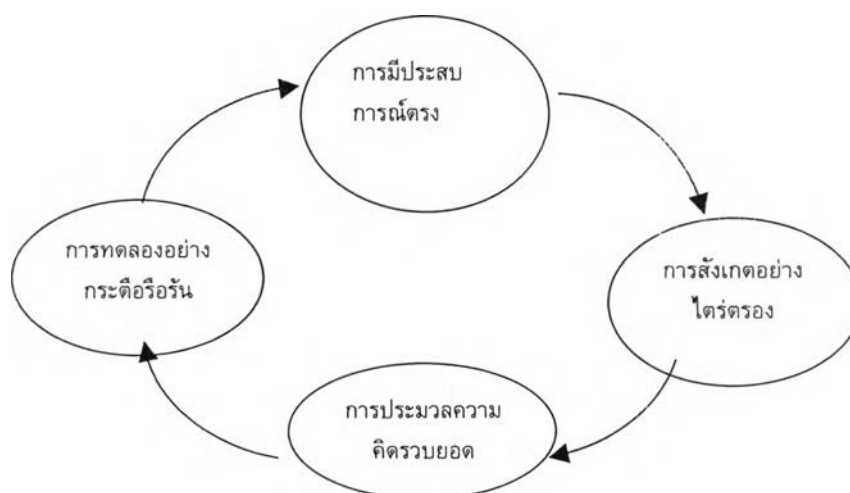
4. แนวคิดการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ (Experiential learning) ของเดวิด คอลบ์

เดวิด คอลบ์ (David Kolb, 1984 อ้างอิงใน Brooks-Harris and Stock-Ward pp.8-13) นำเสนอ รูปแบบการเรียนรู้อาศัยประสบการณ์ ในหนังสือ ชื่อ Experiential Learning : Experience as the source of learning and development โดยนำแนวคิดพื้นฐานมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการของ เคริก เลวิน และการฝึกอบรม และเชื่อมโยงกับงานของ จอห์น ดิวอี้ และจีน พีอาเจย์

จุดเน้นที่สำคัญของรูปแบบการเรียนรู้อาศัยประสบการณ์ คือวงจรการเรียนรู้ที่ประกอบด้วย

1. การมีประสบการณ์ตรง (Concrete experience)
2. การสังเกตอย่างไตร่ตรอง (Reflective observation)
3. การประมวลความคิดรวบยอด (Abstract conceptualization) และ
4. การทดลองอย่างกระตือรือร้น (Active experimentation)

แผนภาพที่ 2 วงจรการเรียนรู้อาศัยประสบการณ์ของ เดวิด คอลบ์ (Kolb, 1984)



จากวงจรการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์นี้ ผู้เรียนก้าวเข้าสู่วงจรด้วยการทำงานในชุมชน หรือการทำงานในที่ทำงานจริงๆ และใช้ประสบการณ์นั้นเป็นพื้นฐานในการไตร่ตรองด้วยการบันทึกหรือการอภิปราย หลังจากนั้น ผู้สอนจะช่วยแนะนำให้ผู้เรียนวิเคราะห์การไตร่ตรองของตน และสังเคราะห์ออกมาเป็นความคิดรวบยอด และนำไปทดสอบใหม่ ซึ่งจะเกิดเป็นวงจรต่อเนื่องไปอีก สิ่งที่สำคัญที่จะทำให้การเรียนรู้อาศัยประสบการณ์เกิดผลอย่างแท้จริง คือ การดำเนินการครบวงจรการเรียนรู้ทุกองค์ประกอบ

จากการศึกษาแนวความคิดพื้นฐานของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเป็นการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการสร้างสรรค์สังคม การปรับเปลี่ยนจิตสำนึก การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการกระทำจริง และการส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียน

รูปแบบการเรียนการสอนที่สนับสนุนการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

1. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี

Close up Foundation และ Constitutional Rights Foundation Chicago ในเมืองลอสแอนเจลิส (CRFC, 1997) พัฒนาโครงการการสอนสังคมศึกษากับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Active Citizenship Today: ACT) โดยมีขั้นตอนนำเสนอ ดังต่อไปนี้

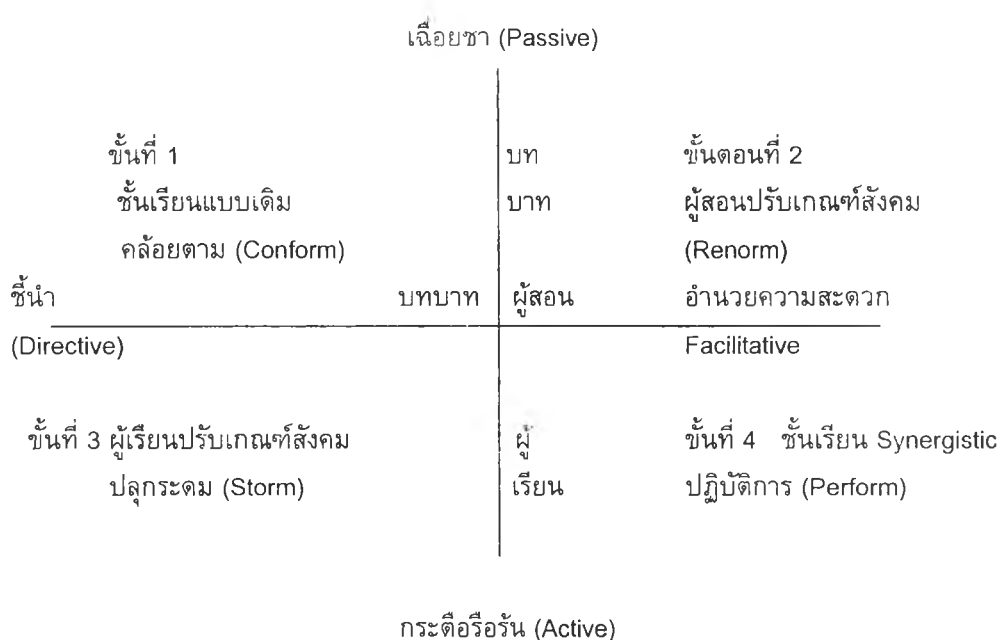
- 1 การเตรียมการ
 - 1.1 การระดมชุมชนของผู้เรียน
 - 1.2 การสำรวจชุมชน สภาพและปัญหา
- 2 การเลือกปัญหาที่สนใจและสอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชา
 - 2.1 การสำรวจปัญหาที่เลือกในรายละเอียด
 - 2.2 การเตรียมทักษะที่จำเป็นที่ต้องใช้ในการดำเนินการ
- 3 การศึกษานโยบายหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่สนใจ
 - 3.1 ศึกษาต้นนโยบายหรือกฎหมาย
 - 3.2 ผลกระทบจากนโยบาย หรือกฎหมายนั้น
 - 3.3 นำเสนอนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น
- 4 การปฏิบัติกิจกรรม
 - 4.1 วางแผนปฏิบัติการ
 - 4.2 ลงมือกระทำกิจกรรมตามแผนปฏิบัติการที่กำหนดไว้
5. การไตร่ตรอง ประเมินและกิจกรรมแสดงผลงาน
 - 5.1 กำหนดกิจกรรมและเวลาในการไตร่ตรอง
 - 5.2 ทำการพิจารณาไตร่ตรองในแต่ละขั้นตอน ด้วยการเขียนบันทึก รายงานปากเปล่า สนทนา อภิปราย การเขียนรายงานสรุป
 - 5.3 ประเมินผลในแต่ละขั้นตอน

5.4 สรุปและนำเสนอกิจกรรมการรับใช้สังคมและบทเรียนที่เรียนรู้ และประชาสัมพันธ์นำผลงานออกแสดง

2. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมแบบ Synergistic Classroom ในระดับอุดมศึกษา

โฮวาร์ด (Howard, 1998) นำเสนอการปรับรูปแบบการสอนเพื่อพัฒนาส่งเสริมให้นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น การให้คุณค่าและบูรณาการการเรียนรู้วิชาการกับการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ การส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมและกระตือรือร้นในการเรียนรู้ โดยนำเสนอ Synergistic classroom

แผนภาพที่ 3 รูปแบบการสอนแบบ Synergistic classroom



การเริ่มต้นจากขั้นที่ 1 ที่เป็นการเรียนการสอนแบบเดิม คือ ครูเป็นผู้สอน นักเรียนเป็นผู้รับ (Conform) ให้ก้าวต่อไปยัง ขั้นที่ 2 คือ ครูเป็นอำนวยความสะดวกให้เกิดแนวคิด ให้มีการอภิปรายในหมู่นักเรียนที่ยังเป็นผู้รับอยู่ (Renorm) เมื่อสังเกตว่านักเรียนเริ่มปรับพฤติกรรม การเรียนรู้ที่มีความกระตือรือร้นแล้ว ครูก้าวไปในขั้นที่ 3 คือครูมีการชี้แนะนักเรียนที่มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ (Storm) เมื่อเวลาผ่านไปครูจะสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน ถ้าเห็นว่าผู้เรียนมีความกระตือรือร้นอย่างต่อเนื่อง ครูจะค่อยๆ ลดการชี้แนะลงไปซึ่งเป็นการนำเข้าสู่ขั้นที่ 4 นั่นเอง เมื่อผ่านไปยังขั้นที่ 4 ครูจะเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้นักเรียนที่มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ (Perform)

รูปแบบนี้สามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม ที่ต้องให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในกิจกรรมการเรียนรู้ ได้อย่างสัมฤทธิ์ผล โดยเริ่มจากกิจกรรมที่ครูแนะนำให้นักเรียนคิด ต่อด้วยกิจกรรมหลากหลายที่ครูนำ

มาเสนอในขณะที่ผู้เรียนเป็นฝ่ายรับ ต่อมาครูกระตุ้นโดยการชี้นำกิจกรรมที่เป็นไปได้ให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ เมื่อผู้เรียนเริ่มสนใจ ครูค่อยๆลดบทบาทจากผู้ชี้นำเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน จนในที่สุดผู้เรียนจะเป็นผู้กระทำด้วยตนเอง

3. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านจริยธรรม

เดลล์ ฟินท์ซ และ สจิวต์ (Delve, Mintz and Stewart, 1990) นำเสนอรูปแบบการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเพื่อพัฒนาจริยธรรม มีขั้นตอน 5 ขั้น ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. การสำรวจประสบการณ์ (Exploration) หมายถึง การที่ผู้เรียนมีโอกาสครั้งแรกที่ประสบกับเหตุการณ์ หรือโอกาสต่างๆ ด้วยความรู้สึกตื่นเต้นเกี่ยวกับปัญหาที่ผู้อื่นประสบ และผู้เรียนพยายามมองหาโอกาสที่จะให้ความช่วยเหลือ หรือเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งจะมีอารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือปัญหาของชุมชน

2. การแจกแจง (Clarification) หมายถึง การที่ผู้เรียนเริ่มศึกษาโอกาสต่างๆ และตัดสินใจว่าจะสามารถทำอะไรได้บ้าง ในกิจกรรมที่ทำการรับใช้ชุมชน หลังจากที่เขามีประสบการณ์พร้อมกับเพื่อนๆ ผู้เรียนจะสามารถแจกแจงและแยกแยะสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับตนเองได้

3. การตระหนัก (Realization) หมายถึง ในขั้นนี้ ผู้เรียนจะเริ่มตระหนักว่าประสบการณ์การรับใช้สังคมมีความหมายอย่างไรสำหรับตนเอง และสามารถมุ่งความสนใจไปยังบุคคลหรือปัญหาที่ประสบอย่างชัดเจน และมีความมั่นใจมากขึ้นในความเชื่อของตน

4. การกระตุ้น (Activation) หมายถึง การที่ผู้เรียนจะพัฒนาจากการมีความรู้ความเข้าใจเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในการอภิปราย ในปัญหาที่ซับซ้อนขึ้นในสังคม เพราะมีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับประชาชนที่เขาไปร่วมงานด้วย และเรียนรู้จากกิจกรรม การรับใช้สังคมมากขึ้น

5. การซึมซับหรือการทำให้เป็นของตนเอง (Internalization) หมายถึง ผู้เรียนที่สามารถบูรณาการประสบการณ์การรับใช้สังคมของตนเข้าไปในชีวิต และทำให้วิถีชีวิตและการตัดสินใจในชีวิต มุ่งไปที่คุณค่าที่ได้รับมาจากประสบการณ์ นั้นๆ

4. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมโดยใช้วิธีการสอนแบบโครงการ

วิธีการสอนแบบโครงการ หมายถึง การศึกษาหาความรู้ โดยการทำโครงการเพื่อทำการศึกษาให้เกิดความเข้าใจในปัญหาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยที่ผู้เรียน จะพัฒนาการตั้งคำถาม แสดงความสามารถ ค้นหาทางแก้ปัญหา เสนอกระบวนการแก้ปัญหา และทดลองแก้และนำเสนอข้อค้นพบ โครงการบางโครงการใช้เวลาประมาณโครงการละ 3-4 สัปดาห์ แต่บางโครงการก็ใช้เพียงสัปดาห์เดียว โดยมีขั้นตอนหลักๆ ของวิธีการสอน (Booth, 1987) ดังนี้

1. ขั้นกระตุ้นความสนใจ เป็นการอภิปรายเบื้องต้นและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เกี่ยวกับโครงการที่จะทำ รายละเอียดเป็นอย่างไรบ้าง

2. ชั้นเตรียมโครงการ เป็นการอภิปรายและแลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับโครงการว่าจะใช้เวลาเท่าไร รายละเอียดของการทำงานมีอะไรบ้าง
3. ชั้นฝึกทักษะที่จำเป็น ในบางโครงการ ต้องการทักษะที่จำเป็น จึงต้องมีการฝึกทักษะเหล่านั้นก่อน เช่น การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์
4. ชั้นเตรียมอุปกรณ์ เป็นการเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการทำกิจกรรม
5. ชั้นกิจกรรมกลุ่ม เป็นการลงมือกระทำกิจกรรมที่ได้วางแผนไว้
6. ชั้นเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลต่างๆที่ได้จากการลงมือทำกิจกรรมตามโครงการที่วางแผนไว้
7. ชั้นสรุปผลการดำเนินการ เป็นการจัดการข้อมูลต่างๆและสรุปผลของการดำเนินการ และเตรียมการที่จะนำเสนอเป็นรายงานขั้นสุดท้าย
8. ชั้นเสนอผลโครงการ เป็นการนำเสนอผลงานของโครงการที่ทำสำเร็จแล้ว

สาระสำคัญของการสอนแบบโครงการ ตามที่ แคทซ์และชาร์ด (Katz and Chard, 1994) นำเสนอ มีดังนี้

1. หัวข้อของโครงการและการเลือกหัวข้อของโครงการ ซึ่งต้องมาจากความสนใจและความต้องการของเด็ก ครูควรมีเกณฑ์ในการเลือกหัวข้อโครงการดังนี้
 - 1.1 เป็นหัวข้อที่เด็กทุกคนหรือเด็กส่วนใหญ่ของกลุ่มสนใจ
 - 1.2 มีแหล่งทรัพยากรในท้องถิ่นเพียงพอที่จะจัดกิจกรรมในหัวข้อโครงการนี้ได้
 - 1.3 เป็นหัวข้อที่นักเรียนมีประสบการณ์เดิมอยู่บ้าง
 - 1.4 เป็นหัวข้อที่เด็กสามารถใช้ประสบการณ์ตรงในการค้นหาข้อมูลข้อเท็จจริงได้
 - 1.5 เป็นเรื่องจริง สามารถให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงในเรื่องนั้นได้
 - 1.6 เป็นเรื่องที่เปิดโอกาสในการทำงานเป็นกลุ่ม
 - 1.7 ให้โอกาสผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ หรือสร้างสิ่งของ
 - 1.8 เป็นหัวข้อที่มีความสัมพันธ์กับจุดประสงค์ของการเรียนการสอน
 - 1.9 ผู้เรียนมีโอกาสมีอิสระใช้ทักษะต่างๆในการเรียนรู้
 - 1.10 ผู้ปกครองมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมของโครงการ

2. กิจกรรมหลัก ในการสอนแบบโครงการ ประกอบด้วย กิจกรรมการศึกษา ค้นคว้า กิจกรรมการสร้างความรู้ และการแสดงบทบาทสมมติ

3. โอกาสการเรียนรู้หลากหลาย ในการเรียนการสอนแบบโครงการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในหลายวิธีการ เช่นสามารถแสดงออกด้วยทักษะทางภาษา การเล่าเรื่อง การอ่าน การเขียน ด้านทักษะคณิตศาสตร์ เช่น การเปรียบเทียบ หรือด้านวิทยาศาสตร์ เช่นการทดลอง ซึ่งสิ่งนี้ที่ผู้เรียนได้เรียนรู้และเกิดการพัฒนาในการสอนแบบโครงการคือ

3.1 ความรู้

3.2 ทักษะ

3.3 คุณลักษณะในการใฝ่รู้

3.4 ความรู้สึก

4 ผู้เรียนเป็นผู้เลือกกิจกรรม การสอนแบบโครงการ ทำให้ผู้เรียนมีโอกาสในการเลือก ซึ่งส่งผลต่อการเรียนรู้ในพัฒนาการด้านสติปัญญา พัฒนาการด้านสังคม พัฒนาการทางอารมณ์ และพัฒนาการด้านจริยธรรม ผู้เรียนมีโอกาสในการเลือกหลายประการ คือ

4.1 การเลือกงานที่จะกระทำ

4.2 การเลือกเวลาที่จะปฏิบัติกิจกรรม

4.3 การเลือกสถานที่ที่จะปฏิบัติกิจกรรม

4.4 การเลือกเพื่อนที่จะร่วมงานด้วย

5 บทบาทของครู ครูจะเป็นผู้ติดตามความสนใจของผู้เรียน จัดเตรียมกิจกรรมตามความต้องการของผู้เรียน ให้ความช่วยเหลือ ในการแก้ปัญหา กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

6 การนำเสนอผลงานในห้องเรียน ห้องเรียนจะเป็นห้องแสดงผลงานตั้งแต่เริ่มต้น ซึ่งจะนำเสนอความก้าวหน้า กระบวนการทำงานของผู้เรียน และทิศทางการดำเนินการของโครงการ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนระลึกถึงสิ่งที่ตนเองทำงานอยู่ และพยายามศึกษาให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

7 ระยะเวลาต่างๆของโครงการ

7.1 ระยะเวลาที่ 1 วางแผน/เริ่มต้นโครงการ

7.2 ระยะเวลาที่ 2 พัฒนาโครงการ

7.3 ระยะเวลาที่ 3 คิดทบทวนและสรุป

โดยสรุป การจัดการเรียนการสอนแบบโครงการ เป็นการจัดการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรื่องที่จะศึกษาด้วยตนเอง โดยการกำหนดประเด็นปัญหาขึ้นมาตามความสนใจ แล้วใช้กระบวนการแก้ปัญหามาใช้ในการศึกษาหาความรู้ตามวิธีการของตน จนบรรลุความสำเร็จ หลักการของการสอนแบบโครงการ มีดังนี้

1. ผู้เรียนทำการศึกษาในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยทำความเข้าใจในรายละเอียดของเรื่องนั้นๆ จนพบคำตอบที่ต้องการ
2. เรื่องที่ผู้เรียนศึกษาเป็นเรื่องที่ผู้เรียนเป็นผู้เลือกตามความสนใจ ประเด็นที่ศึกษาเป็นประเด็นที่ผู้เรียนตั้งประเด็นขึ้นเอง
3. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงกับเรื่องที่ศึกษานั้นโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากแหล่งความรู้เบื้องต้น
4. ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะใช้ระยะเวลาที่ยาวนานเพียงพอตามความสนใจของผู้เรียนเพื่อที่ให้ผู้เรียนได้ค้นพบคำตอบ และคลี่คลายความสงสัย

5. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้ประสบกับทั้งความสำเร็จและล้มเหลวในวิธีการแสวงหาความรู้ตามวิธีการของผู้เรียนเอง

6. เมื่อผู้เรียนได้ค้นพบคำตอบแล้ว ให้ผู้เรียนมีโอกาสนำความรู้ที่นำมาเสนอในรูปแบบต่างๆกัน ตามความต้องการของผู้เรียนเอง

7. มีการนำเสนอผลงานต่อเพื่อนๆ และคนอื่นๆ เพื่อแสดงให้เห็นความสำเร็จของกระบวนการศึกษาของตน และมีความภาคภูมิใจในความสำเร็จนั้น

ดังนั้น วิธีการสอนด้วยโครงการ สนับสนุนการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เนื่องจากการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ผู้เรียนจะต้องทำโครงการรับใช้สังคม ไม่ว่าจะเป็นโครงการส่วนบุคคล หรือโครงการระดับกลุ่ม โดยต้องใช้หลักการเรียนรู้ด้วยโครงการเป็นแนวทางในการปฏิบัติการ ซึ่งครูจะเป็นผู้ช่วยเหลือ ให้ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับการทำโครงการ เพื่อผู้เรียนจะได้สามารถปฏิบัติกิจกรรมการรับใช้และประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้

เคนเดลล์ และคณะ (Kendell et al., 1990 อ้างอิงใน Campus compact, 2000) นำเสนอแนวทางที่ทำให้โครงการการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมให้มีประสิทธิภาพ ดังต่อไปนี้

1. ทำให้ทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบ และมีกิจกรรมที่ทำหยาต่อความดีส่วนรวม
2. ให้โอกาสที่จะสะท้อนการวิพากษ์บนประสบการณ์การรับใช้
3. ชี้แจงอย่างชัดเจนถึงเป้าหมายของการเรียนรู้และการรับใช้สำหรับทุกคนที่เกี่ยวข้อง
4. ช่วยคนที่ต้องการความช่วยเหลือ โดยระบุความต้องการอย่างชัดเจน
5. ชี้แจงความรับผิดชอบส่วนบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้อง
6. เชื่อมโยงการให้ความช่วยเหลือกับความต้องการความช่วยเหลือ โดยการยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
7. เป็นองค์กรที่อุทิศ มีความกระตือรือร้น และมั่นคงในหลักการ
8. มีการฝึกฝน การนิเทศ การแนะนำ การส่งเสริม การระลึกได้ และการประเมิน เพื่อจะแสวงหาเป้าหมายของการเรียนรู้ และการรับใช้
9. สามารถยืดหยุ่นเวลาในการอุทิศโดยการรับใช้สังคม และการเรียนรู้ มีความเหมาะสม และเป็นเรื่องที่น่าสนใจต่อทุกคนที่เกี่ยวข้อง
10. มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้มีส่วนร่วมในโครงการและประชากรที่แตกต่างกัน

คูเปอร์ (Cooper, 1996) นำเสนอแนวทางการจัดโครงการการเรียนรู้เพื่อการรับใช้สังคมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลมากที่สุด โดยดำเนินการมีรายละเอียด ดังนี้

1. เริ่มด้วยสิ่งเล็กๆ ในสถาบันอาจเริ่มที่รายวิชาใดวิชาหนึ่ง ซึ่งเป็นเหมือนโครงการนำร่องที่จะระบุในอนาคตว่า ต่อไปอะไรทำได้ อะไรทำไม่ได้

2. หาบุคคลที่เป็นแกนสำคัญ โดยการเลือกหาผู้ที่มีความสนใจ ในเรื่อง การบูรณาการการรับใช้สังคมเข้าในรายวิชาที่มีอยู่แล้ว เป็นต้น ผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่แล้วในกิจกรรมการรับใช้สังคม โดยพยายามบูรณาการการรับใช้สังคมเข้าไปในหลักสูตรรายวิชา

3. หาความช่วยเหลือ

3.1 กลุ่มครูที่มีความสนใจในเรื่องการรับใช้สังคม เพื่อให้กลุ่มนี้เป็นหลัก ในการผลิตเครื่องมือสำหรับสอน อาจเป็นแหล่งอ้างอิง คู่มือ ข้อเสนอแนะในการทำกิจกรรมสำหรับ รายวิชาที่ใช้การรับใช้สังคมเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้

3.2 ผู้บริหาร ในการทำกิจกรรมการรับใช้สังคม ผู้บริหารเป็นผู้มีส่วน สำคัญในการสนับสนุนและให้คำแนะนำ ในการติดต่อประสานงานกับชุมชน

3.3 กลุ่มปฏิบัติการที่มีประสบการณ์ในการทำกิจกรรมการรับใช้สังคม

3.4 ที่ทำการอาจจะอยู่ในหน่วยงานกิจกรรมนักเรียนในโรงเรียน หรือความสัมพันธ์กับชุมชนของโรงเรียน

3.5 อาสาสมัคร ซึ่งสามารถดำเนินกิจกรรมไปได้ก่อนที่จะได้รับงบประมาณ เป็นต้นจากนักเรียนอาสาสมัคร ที่เป็นเจ้าหน้าที่ในบางเวลา

4. พิจารณาชุมชนที่จะทำกิจกรรม

ก่อนที่จะกำหนดชุมชนใดชุมชนหนึ่งให้นักเรียนปฏิบัติการ ต้องมีการประเมิน ความพร้อมและแหล่งข้อมูลให้ชัดเจนก่อนที่จะลงมือปฏิบัติการ อาจจะใช้วิธีติดต่อเป็นรายบุคคล หรือการติดต่อทางโทรศัพท์ เพื่อรับรู้ความต้องการของชุมชน และจัดกิจกรรมให้ตรงกับ ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมจึงมีความหมาย

5. ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียน

ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมรับใช้สังคม ผ่านทางสื่อต่างๆ ผู้ ที่เป็นประชาสัมพันธ์ที่ดีที่สุดคือ เพื่อนนักเรียนด้วยกันเอง เป็นต้นผู้ที่สนใจ และเคยเข้าร่วมกิจกรรมมาก่อน โดยที่มีการจัดให้มีการพบกลุ่มในการบรรยาย 1-2 คาบ เช่นเดียวกับการที่ลงมือ กระทำกิจกรรม โดยการเลือกสถานที่ทำกิจกรรมให้เหมาะสมกับการเดินทางของนักเรียน

6. การดำเนินการที่ดี

ผู้ดำเนินโครงการต้องรอบคอบที่จะพิจารณาทุกสิ่งอย่างรอบด้านเพื่อให้ทุกสิ่ง ดำเนินไปด้วยดี บางครั้งกิจกรรมในสถาบันหนึ่งอาจไม่สอดคล้องกับสภาพของอีกสถาบันหนึ่งก็ เป็นได้ ดังนั้น ผู้ดำเนินการต้องพิจารณาและให้ความช่วยเหลือเพื่อให้การดำเนินโครงการสำเร็จ

7. ฉลองความสำเร็จ

เมื่อการดำเนินโครงการเจริญเติบโตขึ้น การให้ความสำคัญต่อโครงการเป็น เรื่องจำเป็น เพื่อให้นักเรียนรับรู้ว่าการกระทำของเขามีความสำคัญ โดยที่เปิดโอกาสให้มีการ แสดงความชื่นชมต่อ นักเรียน ครู และผู้สนับสนุนจากชุมชน หาโอกาสพิเศษในการขอบคุณผู้ที่มีส่วนร่วมในโครงการ ให้โอกาสต่างๆ เช่น วันสำคัญต่างๆ เพื่อประชาสัมพันธ์และให้การศึกษา แก่สมาชิกของชุมชนเกี่ยวกับกิจกรรมการรับใช้ เพื่อความเข้าใจอันดีและความร่วมมือต่อไป

8. สร้างเพื่อนร่วมงานในหน่วยงานชุมชน

8.1 เมื่อมีการรับรู้ความต้องการของชุมชน พยายามหาหน่วยงานที่รับผิดชอบกิจกรรมนั้นๆ ในชุมชน โดยที่สามารถแยกแยะเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานกับอาสาสมัคร หรือนักเรียนที่ไปฝึกหัดการรับใช้สังคมในชุมชนนั้นๆ การเชื่อมโยงการเรียนรู้กับกิจกรรมการรับใช้สังคมอาจเป็นเรื่องที่แปลก แต่เมื่อเกิดความเข้าใจ จะทำให้ประสบความสำเร็จในกิจกรรมการรับใช้ หน่วยงานจะมีโอกาสในการประเมินนักเรียนระหว่างการปฏิบัติการและหลังจากการปฏิบัติการ และให้ผลย้อนกลับไปยังผู้ประสานงานโครงการ

8.2 สถานที่ในการทำกิจกรรม รวมถึง โรงเรียนของรัฐบาล สถานสงเคราะห์คนชรา สถานสงเคราะห์คนพิการ สวนสาธารณะ สมาคมภาษา โรงพยาบาล ฯลฯ

9. การไตร่ตรอง

การไตร่ตรองอย่างแท้จริง เป็นการแยกกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมให้เห็นอย่างเด่นชัดออกจากกิจกรรมการศึกษาโดยประสบการณ์ประเภทอื่นๆ เช่น การฝึกหัดงาน การเรียนด้วยการร่วมมือ ฯลฯ การไตร่ตรองเชื่อมโยงประสบการณ์การรับใช้กับเนื้อหาสาระรายวิชา เช่นการอ่าน และการบรรยาย เครื่องมือในการไตร่ตรอง รวมถึง การเขียนบันทึก การอภิปรายกลุ่มเล็ก กลุ่มใหญ่ โครงการส่วนบุคคล หรือโครงการระดับกลุ่ม การสะสมงานเขียน การนำเสนอในชั้นเรียน ฯลฯ จากกิจกรรมนี้ นักเรียนและครูจะได้รับประโยชน์เมื่อผู้เรียนแบ่งปันประสบการณ์กับเพื่อน ในกิจกรรมทุกอย่างที่เชื่อมโยงการรับใช้กับการเรียนรู้

10. การประเมินผล และการวัดผล

การเรียนรู้จากประสบการณ์การรับใช้ ไม่สามารถประเมินในแนวทางเดียวกับการทำข้อสอบ หรือการทำรายงาน ครูบางท่านใช้วิธีการสำรวจเจตคติก่อนและหลังการปฏิบัติการของนักเรียน ต่อกิจกรรมการรับใช้สังคม และความรับผิดชอบของพลเมือง และต่อรายวิชา ซึ่งช่วยให้นักเรียนมีความเข้าใจว่าเขาได้เรียนรู้อะไรบ้าง มากแค่ไหน และทัศนคติของเขาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรจากการมีประสบการณ์ การรับใช้สังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

ในการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม พบว่ามีการวิจัยที่ต้องการศึกษาในเรื่องต่างๆกัน เช่นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยใดจึงเหมาะสมกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม หรือนงานวิจัยที่ต้องการศึกษาผลของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมในด้านต่างๆ เช่น ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ทักษะการแก้ปัญหา หรือผลการเรียน หรือศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล หรือแนวทางการบูรณาการการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมกับหลักสูตรการเรียนการสอน ดังตัวอย่างที่รวบรวมไว้ดังนี้

ชาวัคคิ (Zawacki, 1997) ทำการศึกษา องค์ประกอบด้านบุคคลและครอบครัว ที่มีผลต่อการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม พบว่า องค์ประกอบด้านบุคคลและครอบครัว มีผลต่อ

การพัฒนาการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม และนักเรียนที่เรียนรู้จากรายวิชาที่มีการทำกิจกรรมการรับใช้สังคม มีความแตกต่างจากนักเรียนที่เรียนจากรายวิชาที่ไม่มีกิจกรรมการรับใช้สังคม โดยที่ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมการรับใช้สังคม มีความสนใจเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม และการรับรู้ว่าพวกเขาเรียนรู้ที่จะมีความเห็นใจและช่วยเหลือผู้อื่น (Care for others)

วิลเลียมส์ (Williams, 1997) ทำการวิจัยเกี่ยวกับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา เพื่อประเมินประสบการณ์ของนักเรียนในการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เพื่อระบุผลของการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และเพื่อทำความเข้าใจต่อผลกระทบที่การเรียนรู้มีต่อนักเรียนระดับมัธยม โดยการศึกษาจากนักเรียนจำนวน 150 คน ที่เข้าร่วมในโครงการ ผลปรากฏว่า นักเรียนที่เข้าโครงการทดลองการเรียนรู้ด้วยการรับใช้ชุมชน มีผลทางด้านบวกในเรื่อง พฤติกรรมการวางแผนและการสำรวจวิชาชีพ ทักษะการยอมรับผู้อื่น ความสามารถที่จะลงมือกระทำเมื่อมีความรู้สึกเห็นใจผู้อื่น มีความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่าและความสามารถของตนในสถานการณ์สังคม และมีพฤติกรรมการเข้าเรียนและพฤติกรรมที่ดีในโรงเรียน

มัวริซิโอ (Mauricio, 1998) ทำการศึกษาเกี่ยวกับนักเรียนตั้งแต่เกรด 9 ถึงเกรด 12 ในโรงเรียนเอกชนหญิง โดยทำการวิจัยเชิงคุณลักษณะ ผลการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนมีความเห็นว่า กิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม มีผลต่อการเรียนรู้ ความเป็นตัวของตัวเอง และความเข้าใจต่อความรับผิดชอบต่อสังคม นอกนั้นยังทำให้นักเรียนรู้ว่าตนมีทักษะอะไร ได้มีโอกาสพิจารณาค่านิยม และมีโอกาสมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นในชุมชน นอกนั้นยังมีการพัฒนาความเข้าใจต่อภาวะผู้นำในชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงด้วย

ลิมพาท (Limpert, 1998) ทำการศึกษากระบวนการบูรณาการการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมกับหลักสูตรในระดับ K-12 โดยเน้นที่โครงสร้างของสถาบันเพื่อการประยุกต์ใช้ และแนวนโยบายที่อาจส่งเสริมหรือขัดขวางกระบวนการ ผลปรากฏว่า 1) ต้องยึดถือปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงองค์กรมาประยุกต์ใช้ เพื่อเริ่มโครงการ 2) โครงสร้างขององค์กรมีผลกระทบโดยตรงต่อการนำการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมมาใช้ 3) การออกแบบการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ต้องมีการออกแบบที่ชัดเจน ของปรัชญาการศึกษา โครงสร้าง และหัวข้อโครงการ 4) นโยบายในการจัดการต้องชัดเจน เพื่อสามารถประเมินผลที่มีต่อสังคม 5) การฝึกสอนเป็นเรื่องสำคัญแต่มักจะลืมองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม 6) การอุทิศอย่างเอาใจจริงเอาใจขององค์กร เป็นกุญแจสำคัญต่อความสำเร็จ

ในการศึกษาของ ดอร์แมน (Dorman, 1997) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำในนักเรียนกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมในห้องเรียน โดยการเก็บข้อมูลทั้งด้านปริมาณและคุณลักษณะ ผลปรากฏว่า นักเรียนทุกคนเชื่อว่าทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้ว่า การเป็นผู้นำเป็นอย่างไร ผู้นำไม่ใช่ผู้ที่ต้องมีตำแหน่ง และความสำคัญของการมีศีลธรรมของผู้นำ และทุกคนรับรู้ว่าตนเองมีลักษณะการเป็นผู้นำมากขึ้น

เจฟ (Jaffe, 1998) ทำการศึกษาโดยการใช้ The Choral Reading Model ในนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยทำกิจกรรมการอ่านให้กับคนชราที่เกษียณการทำงานแล้ว ผลการศึกษาปรากฏว่า นักเรียนมีการพัฒนาสติปัญญา และความสนใจมากขึ้นในบทกวี และวรรณคดี ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัย ทำให้นักเรียนมีทัศนคติ มุมมอง และความสัมพันธ์ทางด้านบวก ต่อผู้สูงอายุ และการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ทำให้ชุมชนส่งเสริมและช่วยเหลือโรงเรียนของรัฐมากขึ้น

วูลฟสัน (Wolfson, 1997a) นำเสนอผลการศึกษาโครงการการใช้การจัดการสารสนเทศเพื่อการรับใช้ในชุมชน ในปีที่ 3 โดยที่มีนักเรียนเกรด 11 และเกรด 12 เข้าร่วมในโครงการจำนวน 23 คน ในวิชาการจัดการสารสนเทศ (Information Management Technology Classroom , ITM) วิธีการเรียนการสอนจะมีการพบกันสามคาบต่อสัปดาห์ คาบละ หนึ่งชั่วโมง 15 นาที ในห้องคอมพิวเตอร์ ที่มีคอมพิวเตอร์ 24 เครื่อง และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องเช่น เครื่องพิมพ์ โมเด็มสื่อสาร โทรศัพท์ และการเชื่อมต่อกับระบบอินเทอร์เน็ต และการฝึกทำงานจริงในองค์กรที่ต้องการการพัฒนาการจัดการเทคโนโลยี ทั้งในโรงเรียนและในชุมชน โดยที่นักเรียนจะอยู่ในโครงการนี้ตลอดปีการศึกษา จะมีครูรับผิดชอบ 2 คน คนละช่วงเวลา และมีครูที่เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับการทำเว็บเพจ (Web Page) 2 คน

ในการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการเชิงคุณลักษณะ โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การวิจัยเอกสาร และการสำรวจด้วยวาจา จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการทุกคน โดยที่ผู้ทำการศึกษาคนหนึ่งจะเยี่ยมชั้นเรียน 15 ครั้งตลอด 1 ปี ร่วมกับการสังเกต พูดคุย มีส่วนร่วมในชั้นเรียน และเข้าร่วมในการอภิปราย นอกนั้นจะมีการเยี่ยมสถานที่และสัมภาษณ์ผู้ที่รับผิดชอบในสถานที่ที่นักเรียนไปทำกิจกรรม

ผลการศึกษาปรากฏว่า 1) นักเรียนที่เข้าร่วมในโครงการเห็นว่า โครงการนี้เป็นชุมชนปฏิบัติการจริง และมีความเห็นว่าเขาเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน ด้วยแนวคิดที่ต่างไปจากเดิมคือเปิดกว้างขึ้น ยอมรับผู้อื่นมากขึ้น สนใจผู้อื่นมากขึ้น จากการเก็บข้อมูลพบว่านักเรียนหลายคนมีการพัฒนาขึ้นในความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง การพัฒนาตนเอง มีความมั่นใจมากขึ้น และเรียนรู้มากขึ้น มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น โดยที่นักเรียนเรียนรู้จากห้องทดลอง และออกนำไปใช้ในสถานที่ที่นักเรียนไปทำกิจกรรมการรับใช้สังคม เช่นการสร้างเว็บเพจให้กับสถาบันนั้น นอกจากนั้น 2) ผลการศึกษาปรากฏว่า บทบาทของครูและผู้เชี่ยวชาญมีส่วนสำคัญในการทำให้การเรียนรู้ในโครงการนี้สำเร็จ และทำให้เกิดสถานการณ์การเรียนรู้ที่ส่งเสริมความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน ความรับผิดชอบส่วนบุคคลและการอุทิศตนให้กับสังคม

มาร์เบอร์ (Marbury, 1998) ทำการประเมินโครงการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม โดยใช้รูปแบบการประเมิน ของสตัฟเฟิลบีม (CIPP) เนื่องจากโรงเรียนที่ผู้วิจัยทำการศึกษาได้ริเริ่มในการบูรณาการการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เข้าในวิชาภาษาอังกฤษ และสังคมศึกษา จึง

ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องการทราบผลของโครงการ เพราะนักเรียนจะต้องใช้เวลาที่เป็นการบูรณาการทั้ง 2 วิชา สัปดาห์ละหนึ่งวันไปทำกิจกรรมการรับใช้สังคม ผลจากการประเมินคือองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เป็นเรื่องสำคัญต่อประสิทธิผลของโครงการ โครงการที่มีประสิทธิผลต้องคำนึงถึงรูปแบบของโครงการ ผลประโยชน์ต่อนักเรียน และผลประโยชน์ต่อชุมชน ในแต่ละองค์ประกอบมีองค์ประกอบย่อยหลายประการ ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องคือ นักเรียนทำกิจกรรมการรับใช้สังคมในโรงเรียนน้อยไป และโครงการไม่มีการต่อเนื่อง

โอลเซน (Olsen, 1998) ทำการศึกษาพลวัตของความสัมพันธ์แบบการให้ความช่วยเหลือ (Tutorial relationship) ของนักเรียนเกรด 6 กับนักเรียนเกรด 1 โดยศึกษาจากโครงการที่ช่วยน้อง มีจุดประสงค์ของงานวิจัยดังนี้ เพื่อสังเกตและระบุพฤติกรรมทั้งทางวาจาและอวัจนะ เพื่อแสดงถึงพัฒนาการของสัมพันธภาพระหว่างผู้ให้ความช่วยเหลือและผู้รับความช่วยเหลือ โดยศึกษาจากนักเรียนเกรด 6 จำนวน 10 คน ใช้การสังเกตและสัมภาษณ์ตลอด 12 สัปดาห์ เก็บข้อมูลด้วยการสังเกตระหว่างที่มีชั่วโมงการสอน การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการก่อน ระหว่าง และเมื่อจบการศึกษา นอกนั้นยังเก็บจากการเขียนบันทึกการสังเกตและการตอบสนองของผู้รับในแต่ละชั่วโมงของการติว ของนักเรียนเกรด 6

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล ปรากฏว่านักเรียนเกรด 6 แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่ได้รับการตอบสนองทางบวกจากนักเรียนเกรด 1 ตั้งแต่เริ่มโครงการจนจบโครงการ กลุ่มที่ 2 เริ่มด้วยความลำบาก แต่ต่อมาก็ปรับตัวเข้าหากันได้ ส่วนกลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์กับนักเรียนเกรด 1 ได้ เพราะขาดทักษะในการสื่อสาร ผลคือ 2 กลุ่มแรกจะพยายามหาวิธีการหลากหลายที่จะสื่อสารและทำความเข้าใจกับนักเรียนเกรดหนึ่ง จนกระทั่งประสบความสำเร็จในการให้ความช่วยเหลือ ส่วนกลุ่มที่ 3 จะขอเปลี่ยนคู่ที่ได้รับมอบหมาย แต่นักเรียนทุกคนจะเปลี่ยนผู้ได้รับความช่วยเหลือใหม่ ในสัปดาห์ที่ 5 ผลสำคัญที่ได้รับคือ พลวัตในสัมพันธภาพของนักเรียนทั้งคู่ มีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการ

พัฟ (Pugh, 1999) ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัยรุ่นในการรับใช้ชุมชน : ความสัมพันธ์ของโอกาสในการพัฒนา ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และอัตลักษณ์ การศึกษาใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมตลอดเวลา 2 ปี โดยที่ให้นักเรียนทุกคนทำกิจกรรมการรับใช้ โดยที่แต่ละคนเลือกโครงการเองและส่วนมากเลือกทำเป็นส่วนบุคคล ผลการศึกษาระบุว่า กิจกรรมรับใช้ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือและมีความสัมพันธ์โดยตรงกับผู้ได้รับความช่วยเหลือ มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ของนักเรียนของการทำทลายด้านสติปัญญา และความสัมพันธ์กับผู้ได้รับความช่วยเหลือทำนายความสำเร็จขององค์กร นอกนั้น การวิเคราะห์ในขั้นสุดท้าย ชี้ให้เห็นว่า การทำกิจกรรมรับใช้โดยตรงกับผู้ต้องการความช่วยเหลือ กระตุ้นการแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเอง ในบริบทของโครงการและสังคมนั้น ยิ่งกว่านั้น รูปแบบของกิจกรรม การรับใช้ เป็นตัวทำนายการเปลี่ยนแปลงของนักเรียนตามเวลาที่ผ่านไป

แฮดดอก (Haddock, 1998) ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบังคับใช้ของรัฐกับความพอใจของนักเรียนในการเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้กับการรับใช้สังคม โดยทำการศึกษาจากโรงเรียนระดับมัธยมของรัฐ จำนวน 3 โรงเรียน โดยมีกลุ่มตัวอย่าง เป็นอาจารย์ 3 คน และนักเรียน 142 คน ในเกรด 7 และเกรด 8 เก็บข้อมูลด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง สัมภาษณ์ครูและสุ่มจากกลุ่มนักเรียนจากแต่ละโรงเรียน แบบสำรวจด้วยการเขียนจากนักเรียน และการวิเคราะห์เอกสารของโรงเรียน ซึ่งรวมถึงการจัดประเภทของคำตอบ เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม และรวมถึง การปฐมนิเทศและการฝึกฝน ความเกี่ยวข้องและความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ระดับและรูปแบบของการไตร่ตรอง และลักษณะของการให้ผลย้อนกลับ ผลของการศึกษาพบว่า นักเรียนส่วนมากพบว่าประสบการณ์ของพวกเขาถูกทำลายและได้รับรางวัล ถึงแม้ว่าการไตร่ตรองอย่างเป็นรูปแบบ และการประเมินผลสรุป ทั้ง 3 โรงเรียนยังไม่ปรากฏชัดเจน นักเรียนส่วนมากมีเจตคติที่ดีต่อการรับใช้สังคม ซึ่งแสดงว่ารูปแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่ควรส่งเสริมให้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของความพยายามปฏิรูปการศึกษา

นอกจากนั้นยังมีตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม แต่อยู่ในระดับวิทยาลัย อุดมศึกษา และชุมชน เช่น

ซีโบลด์ (Siebold, 1998) ทำการประเมินโครงการการรับใช้ชุมชนของนักเรียนวิชาเอก สาธารณสุข โดยมีจุดประสงค์เพื่อ 1) อธิบายโครงการที่ใช้แบบมาตรฐานของหลักการสำหรับบูรณาการการเรียนรู้กับการรับใช้ 2) เพื่อเปรียบเทียบผลการรับรู้ของนักศึกษาและอาจารย์ต่อโครงการ โดยเปรียบเทียบจากการมีประสบการณ์เดิมในการรับใช้ การมีเป้าหมายในอาชีพของนักศึกษา โดยมีประชากรนักศึกษา 56 คนที่ลงทะเบียน การเก็บข้อมูลใช้ข้อมูลเชิงปริมาณ และคุณภาพ โดยใช้แบบสำรวจการรับใช้ชุมชน การสัมภาษณ์กลุ่ม การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล ผล ปรากฏว่า 1) เกณฑ์มาตรฐานสามารถช่วยประเมินคุณภาพของโครงการได้ 2) นักศึกษามีการรับรู้ในทางบวกต่อโครงการและการรับใช้ชุมชน 3) ประสบการณ์ในการรับใช้และผลการเรียนไม่ปรากฏว่ามีความแตกต่างกันในทางสถิติ ทั้ง 3 ด้าน นอกจากนั้นผลที่น่าสนใจ คือ อาจารย์ให้ความสนับสนุนโครงการแบบไม่แสดงตน นักศึกษามองไม่เห็นว่าการรับใช้ชุมชนเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ เป็นแต่เพียงข้อกำหนดของการจบหลักสูตร

ในการศึกษาของ โลเวน (Loewen, 1999) เรื่อง การไตร่ตรองเกี่ยวกับประสบการณ์การรับใช้สังคมของนักศึกษาปีที่ 1 : การวิเคราะห์เนื้อหา โดยใช้ตัวอย่างนักศึกษาปีที่ 1 จาก 3 วิทยาลัย จำนวน 295 คน ให้เขียนบันทึกการไตร่ตรองและการตอบแบบสอบถามแบบสั้นๆ เพื่อเป็นการสรุปผลของการทำตามข้อกำหนดของการรับใช้ โดยใช้โปรแกรมการวิเคราะห์เนื้อหา โดยคำนึงถึง เพศ การจัดกิจกรรม ระดับของความเห็นใจ การเสริมพลังอำนาจ และความตั้งใจในการทำการรับใช้ต่อไป ผลปรากฏว่า 1) นักศึกษาหญิงมีความตั้งใจมากกว่านักศึกษาชายที่จะทำกิจกรรมรับใช้ในโอกาสต่อไป 2) การไตร่ตรองที่ทำนอกเหนือจากข้อกำหนดแสดงให้เห็นถึงระดับความเห็นใจผู้อื่นและการเสริมพลังอำนาจมากกว่า ที่สำคัญองค์

ประกอบด้านการไตร่ตรองเป็นเรื่องที่สำคัญมาก โดยที่ควรกำหนดว่าต้องทำเมื่อใด และจำนวนมากเท่าใด ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยต่อไป ควรเน้นที่โครงการและองค์ประกอบของโครงการที่มีผลต่อการเรียนของนักศึกษาและผลที่นักศึกษาได้พัฒนาจากการร่วมโครงการ

แครม (Cram, 1998) ทำการศึกษาผลกระทบของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ต่อพัฒนาการด้านศีลธรรมและการรับรู้ตนเอง ของนักเรียนวิทยาลัยชุมชน โดยทำการวิจัยกึ่งทดลอง เพื่อเปรียบเทียบกลุ่มนักศึกษาที่ลงเรียนวิชาจริยธรรม 3 กลุ่มกับผู้สอนคนเดียว กับ นักศึกษาลงทะเบียนเรียน 111 คน ใช้การสอบก่อนและหลังเรียนด้วยการทดสอบและแบบสอบถามด้านการรับรู้ตนเอง แต่แบบทดสอบก่อนหลังใช้ได้ 32 ฉบับ และแบบสอบถามการรับรู้ตนเองใช้ได้ 65 ฉบับ พบว่าไม่มีความแตกต่างด้านสถิติระหว่างผู้ทำกิจกรรมรับใช้กับผู้ไม่ได้ทำกิจกรรมรับใช้ ในพัฒนาการด้านศีลธรรม และการรับรู้ตนเองเพิ่มขึ้น หรือแม้แต่ตัวแปรของภูมิหลัง แต่มีข้อเสนอแนะว่า โครงการการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมในระยะเวลาอันสั้น ที่ทำการศึกษา ไม่ได้ทำให้นักศึกษามีการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ไปสู่ขั้นพัฒนาการด้านศีลธรรมของโคลเบอร์ก แต่มีผลต่อการรับรู้ตนเองของนักศึกษา

เทรรี (Terry, 2000) ทำการศึกษาเรื่อง กรณีศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ของวัยรุ่นที่มีความสามารถพิเศษกับชุมชน เป็นการศึกษาการรับรู้ของวัยรุ่นจำนวน 28 คน ที่เข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการรับใช้สังคม ตั้งแต่ปี 1998-2000 การรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ การสังเกต และการวิเคราะห์เอกสาร พบว่า การร่วมในโครงการการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมทำให้นักเรียนมีโอกาสเติบโตในด้านสติปัญญา ด้านบุคคล ความริเริ่ม และด้านสังคม มีความตระหนักและความรับผิดชอบต่อความเป็นพลเมืองดี

รูทและจิลส์ (Root, 1997; Giles, 1997) สรุปรายงานงานวิจัยการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ในระดับนักเรียนตั้งแต่อนุบาลถึงเกรด 12 สามารถแบ่งออกเป็นสามประเด็นดังนี้ 1) มุ่งที่ผลพัฒนาการทางสติปัญญาและความสัมพันธ์ทางวิชาการ 2) ผลพัฒนาการทางการเป็นพลเมืองดี ทางสังคมและศีลธรรม และ 3) ผลพัฒนาการส่วนบุคคล สำหรับพัฒนาการด้านสติปัญญา มีการศึกษาเรื่องเกรด ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ และทักษะการคิดระดับสูง ในด้านพัฒนาการด้านการเป็นพลเมืองดี ด้านสังคมและศีลธรรม มักจะทำการศึกษาในเรื่องของทัศนคติ ค่านิยมและความประพฤติในฐานะที่เป็นสมาชิกในการปกครองระบอบประชาธิปไตย และในด้านสังคมจะเกี่ยวข้องถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งรวมถึง ค่านิยมของความรับผิดชอบต่อ การรับรู้ถึงความสามารถในการรับผิดชอบต่อสังคม และความประพฤติที่แสดงความรับผิดชอบต่อ นอกจากนั้นยังมีผลพัฒนาการด้านศีลธรรมด้วย ในส่วนของพัฒนาการส่วนบุคคล นั้นปรากฏในด้านบทบาททางสังคม พัฒนาทักษะที่เป็นจริง และส่งเสริมความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่อย่างมีความหมายและพัฒนาการของตนเอง ในระหว่างการเป็นวัยรุ่น

อัลท์ (Alt, 1994) ระบุว่า การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมทำให้นักเรียนมีการพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้ 1) ความสามารถในการเข้าใจปัญหาในมุมมองที่ซับซ้อนมากขึ้น

2) ความสามารถในการคิด การอภิปรายเกี่ยวกับประเด็นและการกระทำในกลุ่ม 3) ความสามารถในการจินตนาการจากมุมมองที่ต่างกันของบุคคล และวัฒนธรรมที่ต่างกัน 4) มีการพัฒนาบูรณาการด้านค่านิยมและการกระทำเข้าด้วยกัน 5) สร้างนิสัยการคิดอย่างไตร่ตรองหรือมีวิจารณ์ญาณ ต่อสถานการณ์และประสบการณ์ 6) พัฒนาความรับผิดชอบของการเป็นพลเมืองดี

รูท (Root,1997) สังเคราะห์จากการศึกษาและรายงานผลการวิจัยพบว่า เพศ อายุ ระดับชั้น และประวัติการรับใช้สังคมของครอบครัวและประสบการณ์เดิมของนักเรียน ส่งผลต่อผลลัพธ์ของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม นอกนั้นคุณลักษณะของโครงการ เช่น การไตร่ตรองอย่างมีระบบ การใช้วิธีการต่างๆในการไตร่ตรองมีผลต่อผลลัพธ์เช่นกัน รวมถึงระยะเวลาของโครงการ และจำนวนชั่วโมงของการทำกิจกรรมด้วย ส่วนการบูรณาการวิชาการนั้น ยังมีการบูรณาการกับวิชาการมาก ผู้เรียนก็จะได้รับทั้งความรู้ด้านวิชาการ การแก้ปัญหา และจิตสำนึกเพื่อสังคม ยิ่งกว่านั้น ประเภทของกิจกรรมที่ทำก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับผลลัพธ์เช่นกัน ยิ่งผู้เรียนทำกิจกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ จะทำให้เกิดผลที่ดีและที่สำคัญคือ คุณภาพของโครงการมีส่วนเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของนักเรียนในทุกด้าน รวมถึงบริบทของโรงเรียนและชุมชนด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมในประเทศไทย มีดังนี้

เฉลิมชัย มนุเสวต (2543) ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบวิชาที่ใช้การเรียนการสอนเชิงบริการในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ทดลองใช้กับนักศึกษา กลุ่มทดลองจำนวน 20 คน พบว่า 1) รายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการบริการชุมชน จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับชนบทศึกษา โดยภาพรวมรูปแบบการเรียนการสอนยังเป็นการเรียนรู้ในห้องเรียนมากกว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง 2) รูปแบบวิชาที่พัฒนาขึ้น เป็นการบูรณาการการเรียนการสอนกับกิจกรรมนักศึกษา มุ่งพัฒนานักศึกษาด้านองค์ความรู้ และบุคลิกภาพ จัดการเรียนการสอนเป็นภาคทฤษฎี 30 % ภาคทฤษฎีและกิจกรรม 50% ภาคกิจกรรมบริการชุมชน 20 % 3) หลังการทดลอง นักศึกษามีพัฒนาการดีขึ้นในด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคคล การสื่อสารระหว่างบุคคล การเห็นคุณค่าในตนเอง ภาวะผู้นำ และการแสดงความคิดเห็นและประสบการณ์ของตนเอง

สุริน คล้ายรามัญ (2543) ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนากระบวนการอบรมโดยใช้การเรียนรู้อย่างเน้นประสบการณ์และการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคมเพื่อเสริมสร้างความรู้ เจตคติและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำชุมชนที่เป็นสตรี ศึกษาผู้นำสตรี จำนวน 40 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 20 คน ผลการวิจัยแสดงว่า กระบวนการอบรมมีขั้นตอนดังนี้ 1) รวบรวมประสบการณ์เดิมของผู้เข้ารับการอบรม 2) ให้ประสบการณ์ใหม่ด้วยกิจกรรมการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง 3) ให้ผู้เข้ารับการอบรมสะท้อนความคิดและอภิปราย 4) ให้ผู้เข้ารับการอบรมสรุปความคิดรวบยอด 5) ให้ผู้เข้ารับการอบรมประยุกต์ความรู้

โดยการวางแผนการรับใช้สังคม 6) ให้ผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติกิจกรรมการรับใช้สังคม 7) ให้ผู้เข้ารับการอบรมสะท้อนความคิดและวิเคราะห์ประสบการณ์จากการรับใช้สังคม 8) ให้ผู้เข้ารับการอบรมรายงานผลการเรียนรู้ 9) ประเมินผลการอบรม 10) ติดตามผลการอบรม

ผลจากการทดลองใช้พบว่ากลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนด้านความรู้ สูงกว่าก่อนการอบรม ส่วนค่าเฉลี่ยของคะแนนเจตคติทางการเมืองไม่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ยังพบว่ากลุ่มทดลอง มีค่าเฉลี่ยคะแนนความรู้ทางการเมือง เจตคติทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมือง หลังการอบรม และจากการติดตามผลการอบรมไม่แตกต่างกัน กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยคะแนนความรู้ทางการเมืองหลังการอบรมสูงกว่ากลุ่มควบคุม ส่วนค่าเฉลี่ยเจตคติทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่แตกต่างกัน กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม มีค่าเฉลี่ยความรู้ทางการเมือง เจตคติทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมือง จากการติดตามผลการอบรมไม่แตกต่างกัน

จากการศึกษางานวิจัยดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า งานวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม มีวิธีการและผลลัพธ์แตกต่างกัน งานวิจัยบางเรื่องใช้วิทยากรวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น มัวร์ชิโอ วูลฟสัน โอลเซน พัพ บางเรื่องใช้วิทยากรวิจัยเชิงปริมาณเช่น แครม มาร์เบอร์ ลิมพาท ชาวัคคี บางงานวิจัยใช้การเก็บข้อมูลทั้งเชิงคุณลักษณะและปริมาณ เช่น แสดดอก ซิลโบลด์ และมีผลลัพธ์บางประการที่ยังไม่ชัดเจน เช่น ผลการเรียนรู้ที่ผลจากงานวิจัยไม่สอดคล้องกัน (Giles, 1997) งานวิจัยบางงาน ให้ความสำคัญกับการศึกษาองค์ประกอบสู่ความสำเร็จของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ดังนั้น ในงานวิจัยครั้งนี้ การที่ผู้วิจัยทำการพัฒนาแบบการเรียนการสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เพื่อเสริมสร้างความตระหนักในการรับใช้สังคม ทักษะการแก้ปัญหา และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น จึงเป็นเรื่องที่ยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจน สมควรทำการศึกษาให้เกิดผลชัดเจนต่อไป